

VÄÄRTUSED EESTI RIIGIKAITSES¹

GUSTAV KUTSAR

Eetikakoodeksite käsiraamat sedastab, et üldjuhul kajastavad eetikakoodeksid selle hetke vajadusi ning väärtusi, mil nad on vastu võetud². Kaitseväge eetikakoodeks kehtestati 2004. aastal. Samal aastal võeti Eesti NATO liikmeks. Alates iseseisvuse taastamisest on edendatud riigikaitset, et kindlustada omariiklust. Liitumine Põhja-Atlandi kaitsealliansiga väärtustab lisaks iseolemisele koostööd ja solidaarsust³. Rahvusvaheline koostöö on viinud Eesti üksused ka mitmetesse pingekolletesse.

Valitsevat olukorda arvestades on tekkinud artikli autoril mitmeid küsimusi, näiteks: kas kaitsepoliitilise koostöö laienemise tõttu on omaks võetud ka ühised väärtused? Seda võiks eeldada, sest paljud tänapäeva Eesti ohvitserid töötavad NATO ja teiste sõjaväeliste struktuuride staapides. Võib küsida ka teisiti: kas Eesti ohvitser vastab oma väärtushinnangutelt ja omadustelt praeguse ajastu ehk postmodernse ajastu väärtustele? Seda on soovitanud Samuel P. Huntington, kelle arvates tuleks leida seosed väärtushinnangute, tegutsemispõhimõtete ja institutsioonide vahel ning hinnata, millises ulatuses põhimõtted ja institutsioonid kajastavad väärtushinnanguid ja hoiakuid⁴.

Aastaid on Eestis soovitud komplekteerida täisarvuline kutselistest kaitseväelastest koosnev väeosa. Probleem on aga selles, et ei ole piisavalt noormehi, kes sooviksid saada kutselisteks kaitseväelasteks, ehkki sotsiaalsed tagatised ja palgatingimused on kohati väga head. Selline olukord on

¹ Artikkel põhineb autori magistritööl “Väärtuste ja väärtussüsteemide analüüs tsiviil-militaarsuhetes: Eesti näide”, millest on vaatluse all vaid väärtuste osa. Tsiviil-militaarsuhete teema vajaks käsitlemist eraldi artiklis.

² **Eetikakoodeksite käsiraamat**. 2007. Koost. T. Aavik jt. Tartu: Tartu Ülikooli Eetikakeskus, lk 52.

³ “Eesti riigikaitse esimeseks eesmärgiks on ja jääb Eesti riigi iseseisvuse ja sõltumatuse, põhiseadusliku korra ja rahva turvalisuse tagamine. NATO on parim ja efektiivseim vahend selle eesmärgi saavutamiseks. Eesti kaitsepoliitika tugisambad on julgeoleku jagamatus, solidaarsus ja koostöö, usutav sõjaline heidutus, totaal-kaitse, kollektiivkaitse ning tsiviiljuhtimine.” **Hanson, M.** 2004. Eesti riigikaitse lähemad ja kaugemad perspektiivid. – XI kõrgemal riigikaitsekursusel peetud kõne, 27. september. <<http://www.mod.gov.ee/?op=body&id=309>>, (02.07. 2007).

⁴ **Huntington, S. P.; Harrison, L. E.** 2002. Kultuur on tähtis. Kuidas väärtushinnangud kujundavad inimtegurit? Tallinn: Pegasus, lk xxxvi. [Edaspidi *Huntington 2002*]

tekitanud mitmeid küsimusi. Kas äsjavärvatud kutseliste sõdurite jaoks on tähtsad teised väärtused? Kas tänapäeva ühiskonnas domineerivad sellised väärtused ja hoiakud, mille tõttu on raske leida inimesi riigikaitseesse?⁵

Mõne aja eest oli poliitikas arutlusel teema üleminekust kutselisele armeele. Näited naaberriikidest on erinevad: suurele reservile toetuv sõjavägi Soomes ja kutseline armee Lätis. Tänapäeval osalevad Eesti sõdurid mitmesugustes rahvusvahelistes operatsioonides⁶ ja mitte ainult NATO koosseisus. See on ajastu märk. Postmodernsel ajastul on hakatud eelistama väiksearvulisi üksusi. Charles C. Moskose arvates muudab postmodernne sõjaväemudel lisaks armee struktuurile ja eesmärgile ka tema väärtusi⁷. Siinse artikli autor uurib Eesti riigikaitse väärtusi sõjaväelises asutuses teenivate isikute väärtushinnangute kaudu.

Uurimuse eesmärk on järgmine:

- tuua välja riigikaitse osalejate väärtushinnangud ning vaadelda, mille poolest need sarnanevad teiste sihtrühmadega või erinevad nendest;
- uurida seost riigikaitse kehtivate väärtushinnangute ja ühiskonna väärtuste vahel;
- hinnata, kas Eesti tsiviilühiskonna ja sõjaväe väärtused on sarnased või erinevad;
- hinnata, kas militaarsüsteemis töötavate isikute väärtushinnangutes on toimunud postmodernismi suunas samasugune nihe nagu mujal ühiskonnas;
- hinnata, millised on seosed isikute väärtushinnangute ja institutsiooni kehtestatud väärtussüsteemi (eetikakoodeksi) vahel.

Täpsustades riigikaitse osalevate liikmete väärtushinnanguid, on võimalik ennustada nende mõju. Euroopas on tehtud Euroopa armeede kohta võrdlev

⁵ “See tähendab, et prestiižikasse ametisse saamiseks peaks nii ajateenistus kui ohvitserikoolidesse olema järjekord ukse taga, aga ometi on juba paar aastat Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuse kursuste kvaliteetse komplekteerimisega probleeme. /.../ Üks seletus on, et langusele, huvi muutusele eelnes terve rida signaale, mis jätsid mulje, et võib olla sõjaväge sellisel kujul ei ole enam vaja või on vaja seda vähemas ulatuses.” **Laneman, A.** 2005. Sõjavägi on väga turvaline koht. – Eesti Päevaleht, 22. veebruar.

⁶ “Iseseisev kaitsevõime lakkab olemast esmaülesanne. Asja tsementeerimiseks kirjutasid praegune kaitseminister Margus Hanson ja eelmine kaitseminister Sven Mikser 25. augustil Eesti Päevalehes, et Eesti kaitsmine ei alga enam meie piiridest, vaid kusagilt Eufrati kallastelt.” **Hvostov, A.** 2003. Riigikaitsealine pulse, hetke seis. – Eesti Ekspress, 26. oktoober.

⁷ **Moskos, C. C.** 2000. Toward a Postmodern Military: The United States As a Paradigm. – The Postmodern Military. Eds. Moskos, C. C.; Williams, J. A.; Segal, D. R. New York – Oxford: Oxford University Press, p. 27.

analüüs, kus räägitakse sotsiaalsest võõrandumisest⁸. Üheks võõrandumise põhjuseks võib olla erinevate väärtuste pooldamine. Institutsiooni, isiku ja ühiskonna väärtuste lahknevuse korral võivad riigiteenistujad (ametnikud, kaitsevälased, piirivalvurid, politseinikud, päästametnikud) ametist lahku-
da⁹. Tuues välja skaala, millelt on näha ühiskonna teenistuses olevate isikute väärtushinnangute sarnasus või erinevus, saab rakendada ennetavaid meetmeid – näiteks lisada rohkem patriotismi poliitilisse retoorikasse, tunnustada lojaalseid ametnikke jms. Et sinne uurimus on empiiriline, võib selle põhjal teha olulisi järeldusi, sest valitud fookusgrupid esindavad kogu kaitseväge.

Artiklis võetakse esmalt vaatluse alla Eesti riigikaitse väärtused. Põhi-
seaduse ja riigikaitse kontseptsioonide kaudu tuuakse välja need peamised väärtused, mille nimel riigikaitset korraldatakse. Võrdlusobjektina kasuta-
takse kaitseväge eetikakoodeksit, sest see koondab peamisi põhiväärtusi.

Kirjutades 21. sajandi Euroopast, peab Christopher Dandeker oluliseks seda, kuidas kujundada uuendatud militaarne eetika, mis hoiab alal sõjalist võimet ja vastab samal ajal ühiskondlikele väärtustele¹⁰. Nagu juba eespool mainitud, kehtestati Eesti kaitseväes eetikakoodeks 2004. aastal. Sarnane eetikanormide kogumik kehtis ohvitseridele ka sõjaeelses Eestis. Artiklis uuritakse, kuidas on Eesti kaitseväge eetikakoodeks seotud riigikaitse teenis-
tuses olevate isikute väärtushinnangutega.

⁸ Euroopa armeedest võrdleva analüüsi teinud Paul Klein ja Karl Haltiner väidavad, et süveneb tsiviilühiskonna ja sõjaväe vaheline sotsiaalne võõrandumine. **Haltiner, K. W.; Klein, P.** 2005. *The European Post-Cold War Military Reforms and Their Impact on Civil-Military Relations. – The European Armed Forces in Transition.* Eds. Kernic, F.; Klein, P.; Haltiner, K. Frankfurt am Main etc: Peter Lang Publications, p. 25.

⁹ Kaitsejõudude Peastaabi personaliosakonna andmetel lahkus 2005. aastal kaitseväest (v.a Kaitseliit) 29 ohvitseri, 57 allohvitseri, teenistusse võeti 21 ohvitseri ning 111 allohvitseri; 2006. aastal lahkus ohvitseri 56, allohvitseri 247 ning teenistusse võeti vastavalt 25 ohvitseri ja 156 allohvitseri; 2007. aasta 1. aprilli seisuga on lahkunud 21 ohvitseri, 42 allohvitseri ning teenistusse võetud 8 ohvitseri ja 28 allohvitseri. **Väli, M.** 2007. Tegevteenistusest tingitud sotsiaalsed probleemid kaitseväes. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikooli sotsiaaltöö korralduse osakond, Pärnu Kolledž, lk 8.

¹⁰ **Dandeker, C.** 2000. *Military in Democratic Societies: New Times and New Patterns of Civil-Military Relation. – Military and Society in 21st Century Europe.* Eds. Kuhlmann, J.; Callaghan, J. Münster-Hamburg-London: Transaction Publishers, p. 42.

I. Riigikaitse

Kasvatuseväärtusi uurinud Toivo Kitvel tõdeb, et Eestis torkab silma tugeva riigikaitse vähene tähtsustamine¹¹. Sama on täheldanud ka Anneli Tarkmeel, kes on uurinud kohaliku poliitilise eliidi väärtushinnanguid. Tema tööst nähtub, et kõige vähem oluliseks peeti tugeva kaitseväge tagamist¹². 1999. aastal osales Eesti uuringufirma Saar Poll üle-euroopalises sotsioloogilises uuringus, kus lisaks põhiväärtustele uuriti ka institutsioonide usaldusväärsust. Selle uuringu järeldusel tõdetakse, et Balti riikide taasiseseisvumise tagajärjel on suurenenud relvajõudude usaldusväärsus¹³. Erinevaid uuringuid vaadates torkab silma vastuolu: seda, mida poliitiline eliit ei tähtsusta, hindavad teised ühiskonnaliikmed kõrgelt. Eeldatavasti peaks ühiskonnaliikmete väärtused olema sarnased¹⁴. Uuringu “Eesti noored teel Euroopa Liidu” järgi on noorte väärtussüsteemis esikohal majanduslik heaolu, ühiskondlik staatus, töökoht, perekond, haridus¹⁵. Kuigi suhtumine riigikaitsele on üldiselt toetav¹⁶, on viimastel aastatel ajateenistusest osavõtt väike¹⁷. Üldine

¹¹ Eesti ajakirjanduses on palju propageeritud vaateid tugeva riigikaitse mõttetusest meie praeguses geopoliitilises ja majanduslikus olukorras. **Kitvel, T.** 2001. Kasvatuseväärtustest Eestis 20. sajandil. – Kultuur, elukvaliteet ja väärtushinnangud. Toim. Heinla, E. Tallinn: TPÜ Kirjastus, lk 40.

¹² Uuring tuvastas, et kohalikud poliitilised liidrid pidasid kõige vähem oluliseks tugeva kaitseväge tagamist. **Tarkmeel, A.** 1998. Kohalik poliitiline eliit. Bakalaureusetöö. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduskonna politoloogia osakond, lk 33. [Edaspidi **Tarkmeel 1998**]

¹³ **Saar Poll.** 2001. Muutused väärtushinnangutes aastail 1990–1999. <www.riik.ee/rahvastik/>, (30.05.2007).

¹⁴ “Põhiseaduslik kohustus riigi ees õpetab kodanikke jagama ühiseid väärtusi ning mõtlema enda jaoks läbi ka kodaniku ja sõduri eetika. On loomulik, et sõduri ja kodaniku eetika kattuvad suures osas”. **Kõuts, T.** 2005. Kaitseväge seob sotsiaalse mõrdina ühiskonda. – Eesti Päevaleht, 22. veebruar.

¹⁵ **Eesti noored teel Euroopa Liitu.** 2004. Uurimistöö. Eesti Noorsoo Instituut, Tallinna Pedagoogikaülikooli sotsioloogia osakond.

<http://www.eni.ee/uploads/files/2004_teel_euroopa_liitu.doc>, (03.06.2007).

¹⁶ Kaitseväeteenistuse läbimist peab noormeeste jaoks vajalikuks 85% vastanutest (sh 56% kindlasti vajalikuks). Ajateenistusest kõrvalehoidmisse suhtutakse valdavalt negatiivselt. 58% vastajatest mõistab sellise käitumise hukka või suhtub sellesse negatiivselt. 32% vastajatest suhtub ajateenistusest kõrvalehoidmisse mõistvalt ning 2% kiidab selle heaks. **Avalik arvamus ja riigikaitse.** Kaitseministeerium.

<http://www.mod.gov.ee/static/sisu/files/NATO_aruanne_2007_06.pdf>, (04.04.2008).

¹⁷ 2005. aasta oktoobris ei ilmunud ajateenistusse kutsumise ajal 1239 kutsealusest kohale 193 ehk peaaegu iga kuues. **Sildam, T.; Kuimet, P.** 2006. Riik hakkab armeepõlgureid pitsitama. – Postimees, 5. juuli.

<<http://uudisvoog.postimees.ee/050706/esileht/siseuudised/208190.php>>, (21.08.2008).

kohustuslik ajateenistus tekitab mõningast vastuseisu ja on noori, kes toetavad pigem palgaarmeed¹⁸.

Kuigi sõjavägi luuakse oma riigi rahvuslike väärtuste kaitseks, mõjutavad sündmused rahvusvahelisel areenil väga palju rahvuslikku armeed. Tihti peavad kaitseväelased vastama küsimusele, mille nimel võideldakse¹⁹. Kui Eesti võeti NATO liikmeks, siis muutus ka Eesti julgeolekualane ja kaitsepoliitiline situatsioon. Alliansis kehtib kollektiivkaitse printsiip, mistõttu jääb territoorium, mida tuleb kaitsta, rahvusriigi piiridest väljapoole. Nii on tänapäeva riigikaitseküsimused ületanud rahvusriikide piirid ning uute ohtude ja kaitsealliansside tekke tõttu vajatakse uut tüüpi riigikaitset. Termin *riigikaitse* ei tähista ainult rahvusliku territooriumi kaitseks loodud armeed, vaid ka rahvuslikku julgeolekupoliitikat, mis määratleb need väärtused, mille nimel riigikaitset korraldatakse.

Riigikaitse tüübid

Oma geopoliitilise asendi ja ressursside tõttu võib riikides olla erinev riigikaitseüsteem. Üldjuhul räägitakse neljast peamisest riigikaitse tüübist. Esimene on miilitsaüksustel²⁰ põhinev riigikaitse. See tähendab, et kõik riigi kodanikud osalevad riigikaitstes. Sõjaline ettevalmistus on pidev protsess (paarinädalased kursused, nädalalõpu õppused). Miilitsaüksused tagavad riigi sisejulgeoleku, kuid tõsisema kriisi korral on valmis tegutsema armeedüksuste tasemel. Teine riigikaitsetüüp toetub laialdasele reservarmeele, mis eeldab kõigile riigi kodanikele kohustuslikku väljaõpet. Kolmas tüüp on vähendatud koosseisuga reservarmee ja üksikutest elukutselistest sõdurite üksustest koosnev armee. Selline on praegune Eesti riigikaitse, mis toetub

¹⁸ “Eesti kalleim vara on üliõpilaste ajupotentsiaal, selle nüristamine sõjaväes on kuritegelik. Sisuliselt pannakse inimene aastaks ajaks vangi temast tunduvalt madalama tasemega inimeste sekka. Oma õiguste säilitamise nimel oleme valmis tegevust laiendama üle-eestiliseks,” lisas õVL-i (õpilaste Vabadusvõitluse Liiga) esindaja, kelle sõnul toetab õVL oma ettevõtmisega Noorte Reformiklubi algatust minna üle Eesti palgaarmeele.

Noored kogunevad Toompeale kaitseväge vastu meelt avaldama. 2000. – Eesti Päevaleht, 22. veebruar. <<http://www.epl.ee/artikkel/101403>>, (21.08.2008).

¹⁹ 2005. aastal toimunud visiidil Iraagis teenivate Eesti sõdurite juurde tuli peaministril vastata sõdureid ja ohvitseri vaevanud küsimusele: “Milliseid Eesti rahvuslikke huve kaitsevad nad Iraagis?” **Sildam, T.** 2005. Peaminister Andrus Ansip sõitis Iraaki Eesti sõdureid tänama. – Postimees, 19. september.

²⁰ Siinses tekstis tähistab *miilits* sellist korrakaitseüksust, mis ei koosne sõjaväelastest. (*Autori märkus*)

kaitsevæle²¹. Neljas riigikaitsetüüp põhineb vabatahtlikest koosneval kutselisel armeel. Selle armee peamiseks tunnuseks on väiksearvulisus ja kõrge professionaalsus. Armee üksused koosnevad kutselistest sõduritest, kes on ühtlasi õppursõdurid – nad peavad end pidevalt arendama, et uue ajastu lahingutes kaasa teha²².

Tänapäeval on iga sõdur ja ohvitser ühtlasi ka riigi teenistuses olev ametnik, kes saab selle töö eest palka. Nüüdisarmee ohvitseri pädevus ja vastutus ei piirdu ainult riigikaitse küsimuste lahendamisega, vaid tal tuleb tegutseda ja kavandada operatsioone ka oma riigist väljaspool (rahuvalve- ja rahutagamisoperatsioonid). Seega peab postmodernse armee ohvitser suutma hinnata iga tegevuse poliitilist ja julgeolekualast mõju (vt tabel 1, mille viimases veerus on esitatud postmodernse armee peamine eesmärk).

Tabel 1. Armeetüübid modernsest kuni postmodernse ajastuni²³

	<i>Modernism</i>	<i>Hilismodernism</i>	<i>Postmodernism</i>
Arvatav oht	vaenlase invasioon	tuumasõda	vähemusrahvused (etnilised rahutused, terrorism)
Armee struktuur	massiarmee, ajateenijad	suur professionaalne armee	väike professionaalne armee
Peamine eesmärk	riigi kaitsmine	alliansi toetamine	uued missioonid (rahuvalve-, humanitaaroperatsioonid)
Domineeriv sõjaväelase tüüp	lahingvõitleja	juht või tehnik	riigimehelik ohvitser, õppursõdur

Moskose arvates tingivad viimaste aegade muutused armeede ümberkujundamisel kutseliste armeeks uute hoiakute ja väärtuste ilmnemist värvatavate

²¹ Kaitsevæe ülesanded rahuajal on õpetada välja ja komplekteerida sõjaaja üksusi, sealhulgas valmistada ette ajateenijatest sõdureid sõjaaja üksuste teenistuseks. **Õiguskantsleri kantselei pressiteade**, 28. mai 2005.

<<http://www.oiguskantsler.ee/index.php?newsID=26>>, (01.06.2007).

²² “Aastatuhandeid väldanud areng soomustamise vallas liigub tagurpidi: soomuse roll väheneb, sest kõrgtehnoloogilises sõjas sõjaväelane mitte ei sõdi, vaid teatab omadele vaenlase GPS-koordinaate.” **Ilves, T. H.** 2002. Ajaloo kadu: julgeolekuruum 21. sajandil. – Postimees, 19. november.

²³ **Moskos, C. C.** 2000. Toward a Postmodern Military: The United States As a Paradigm. – The Postmodern Military. Eds. Moskos, C. C.; Williams, J. A.; Segal, D. R. New York – Oxford: Oxford University Press, p. 15.

(kutseliste sõdurite) hulgas²⁴. Postmodernne armee vajab oma ridadesse rohkem õppuri ja riigimehe tüüpi sõdureid ja ohvitseri. Seega on selle armee väärtussüsteemis kesksel kohal õppimine või enesetäiendamine.

Eesti riigikaitse

1992. aastal kehtestati Eestis põhiseadusega demokraatlik riigikord. Seega on esmaseks põhiväärtuseks demokraatia. Demokraatlikus riigis allub sõjavägi tsiviilvõimule. See tähendab, et riigikaitse peab kaitsma demokraatiat ja selle väärtusi nii, et demokraatia ise ei oleks ohustatud. Demokraatia juurde kuulub arvamuste paljusus. Tsiviilvõim koondab erinevad arvamused ja viljeleb kokkulepitud poliitikat. Noore demokraatiaga ühiskonnas võivad need kokkulepped tihti muutuda. Samas on riigikaitse arendamine üks pikaajalisemaid protsesse. Kiired muutused võivad tekitada segadust. Seetõttu on oluline välja tuua riigikaitse peamised väärtused, sest riigikaitse arendamisel tuleb arvestada ka riigikaitseteendi väärtustega. Näiteks kinnitab Rootsiaadlase Bengt Abrahamsson²⁵, et sõjaväelaste hulgas kehtivad rohkem konservatiivsed väärtused. Huntington on väitnud²⁶, et liberaalsetele väärtustele orienteeritud ühiskonnas ei ole piisavalt indiviide, kes oleksid valmis liituma sõjaväega, sest seal valitsevad teistsugused väärtused²⁷. Kas selles võibki olla põhjus, miks ei suudeta värvata kaitseväge piisavalt noormehi?²⁸

Erinevad väärtused – ühiskonnas liberaalsed ja kaitseväes konservatiivsed – võivad tekitada pingeid. Pascal Vennesson toob näite Prantsusmaalt, kus sõjaväestatud politsei (*sandarmeria*) võttis 2001. aastal osa meelevaldusest. Seetõttu avastati, et tsiviil-militaarsuhetele tähelepanu pööramata

²⁴ *Ibid.*, p. 27.

²⁵ **Abrahamsson, B.** 1972. *Military Professionalization and Political Power*. London: Beverly Hills Sage Publications, p. 78. [Edasipidi *Abrahamsson 1972*]

²⁶ **Feaver, P. D.** 1996. *The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz and the Questions of Civil Control*. – *Armed Forces & Society* 23, p. 30.

²⁷ Dandekeri väitel peitub sõjaväe unikaalsus järgnevates institutsionaalsetes väärtustes: grupisolidaarsus, auastmete tähtsus, käsuliini efektiivsus, füüsiline tugevus, ohtlikkuse tajumine, raskuste aktsepteerimine ja liidriroll. **Dandeker, C.** 2000. *Military in Democratic Societies: New Times and New Patterns of Civil-Military Relation*. – *Military and Society in 21st Century Europe*. Eds. Kuhlmann, J.; Callaghan, J. Münster–Hamburg–London: Transaction Publishers, p. 35.

²⁸ Grant leiab, et parimate sõdurite saamine teenistusse ja nende hoidmine seal tähendab palju rohkem kui lihtsalt raha. Selleks on vaja poliitilist tahet ja ühiskonna toetus. **Grant, G.** 2005. *Eesti valikud*. – *Eesti Päevaleht*, 22. veebruar.

jätmine ja selle valdkonna mittemõistmine süvendab lõhet ühiskonna ja sõjaväe vahel veelgi, sest sõjavägi on olnud isoleeritud²⁹.

Et riigikaitse puhul on tegemist relvastatud ja käsuõigusele allutatud üksustega, siis on võim riigikaitse üle jagatud mitme institutsiooni vahel³⁰. Põhiseaduse järgi on riigikaitse juhtimise õigus presidendil, riigikogul, valitsusel ja kaitseväge juhatajal. Ka Eesti põhiseaduse järgi on kaitsevägi teistest rohkem eraldatud³¹. Mitme osapoollega võimujaoitus³² on tihti pingestanud suhteid tsiviilvõimu ja sõjaväejuhtide vahel. Tsiviilvõim armee üle on toonud mitmeid valulikke reaktsioone³³. Samuti on ühiskonna võimuesindajad teravalt reageerinud sellele, kui sõjaväelased avalikkuses sõna võta-

²⁹ **Venesson, P.** 2003. Civil-Military Relations in France: The Impact of Professionalism. – Militär und Sozialwissenschaften 35. Hrsg. Collmer, S.; Kümmel, G. Soldat-Militär-Politik – Gesellschaft: Baden-Baden, p. 229. [Edaspidi *Venesson 2003*]

³⁰ President Toomas Hendrik Ilves on riigikogu avaistungil peetud kõnes väitnud järgmist: “Nii ei saa olla ka küsimust, kas kaitseväge juhataja võib alluda peaministrile, presidendile, kaitseministrile või ehk hoopis riigikogu esimehele või kõigile neile korraga. Muutkem nüüd käsuliin lõpuks selgeks ja üheselt mõistetavaks.” **Ilves, T. H.** 2007. Rohkem võimu riigikogule. <http://www.postimees.ee/020407/esileht/olulised_temad/riigikogu_2007/253215.php> (21.08.2008).

³¹ Samas on kaitsevägeorganisatsiooni suhestatus teiste riigiorganitega kaldunud eraldumise printsiibi suunas. **Eesti Vabariigi põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuanne.** 2005. <<http://www.just.ee/10738>>, (06.04.2005).

³² Jaanus Betlem ei ole 1997. aastal riigikaitsekomisjoni liikmena nõus kaitseminister Andrus Ööveli taotlusega kehtestada ministri otsene käsuliin kaitseväge juhataja suhtes, samuti sellega, et riigikaitse kõrgeimaks juhiks oleks peaminister. Ta väidab: ”Esiteks oleks see vastuolus kehtiva põhiseadusega, teiseks kehtestaks sisuliselt kaitsejõudude parteipoliitilise juhtimise printsiibi, kolmandaks järgiks endise N Liidu eeskujule, kus minister oli kõrge pagunikandja, kes kaitsejõudusid käsutas, neljandaks looks see olukorra, kus riigipea (president) on lahutatud sõja ja rahu küsimuste otsesest otsustamisest.” **Betlem, J.** 1997. Kaitseministeerium või uppuv laev? – Postimees, 3. oktoober.

³³ President Lennart Meri põhjendas ajalehele antud intervjuus kaitseväge juhataja erru saatmise põhjusi järgmiselt: “Tegin Riigikogule ettepaneku kindralleitnant Johannes Kerdi vabastamiseks kaitseväge juhataja ametikohalt, kuna pean seda riigikaitse kõrgeima juhina vajalikuks Eesti riigikaitse juhtimise seisukohalt. /.../ kaitseväel seisavad ees struktuurireformid, mis muudavad kaitseväge efektiivsemaks ja paindlikumaks. Struktuurireformi elluviimiseks vajame kaitseväge juhti, kes on selle vajaduses kindlalt veendunud ning suudab uuendusi kindlal käel juhtida.” **Tali, P.** 2000. Me ehitame iseseisvat Eesti kaitseväge, mitte aga veneaegset tankikolonni. – Eesti Päevaleht, 7. juuli.

vad³⁴. Sellised reaktsioonid süvendavad veelgi lõhet ühiskonna ja kaitseväe vahel ning tekitavad tsiviil-militaarsuhetes seisakuid³⁵. Seega ei saa uurida väärtushinnanguid ainult kaitseväes, vaid võrdluseks tuleb vaadelda ka neid inimgrupe, kes osalevad riigikaitse poliitilises juhtimises ja koostavad riigikaitse kontseptsioone. Seetõttu on artiklis võrreldud tsiviil- ja militaargrupe.

Mitme osapoolega riigikaitse

Riigikaitse juhtimine on jaotatud mitme institutsiooni vahel. Vastavalt ajastu ja riigi demokraatlikule loomule tuleb avalikkusele põhjendada igast sõjalisest operatsioonist osavõtmise motiive ning arutelu julgeoleku- ja riigikaitseküsimuste üle peab toimuma avaliku diskussioonina. Järjest enam peab poliitiline eliit sõnastama need väärtused, mille nimel võideldakse riigist kaugemal.

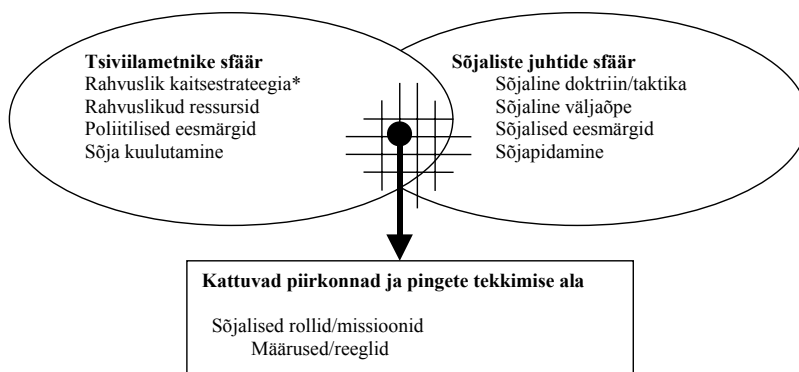
Demokraatlikes riikides on sõjavägi allutatud tsiviilvõimule. Et vältida võimu kuritarvitamist, on see hajutatud ja ühelgi osapoolel ei ole täielikku võimu relvastatud üksuste üle. Mitme osapoolega võimujaotus on toonud pingeid tsiviil-militaarsuhetesse³⁶. Nii on võimalik, et erimeelsused ja konfliktid tekivad seal, kus on institutsioonide kokkupuutepunktid. Christopher P. Gibson ja don M. Snider on loonud selle kohta järgmise skeemi (vt joonis 1).

³⁴ Endine Kaitseministeeriumi nõunik Rull tunnistas dialoogi vajalikkust militaar- ja tsiviilvõimude vahel, kuid hoiatab selle eest, kui see peaks toimuma meedia vahendusel. "Sel juhul /.../ on sõjaväelased mingi piiri ületanud ning tuleb teha korrektiive. Demokraatlikes riikides tehakse siis korrektiive sõjaväe juhtkonnas." **Rull, E.** 1996. Kaitsevägi ja tsiviil kontroll. – Eesti Päevaleht, 5. august.

³⁵ Õiguskantsler Allar Jõksi hinnangul on olukord, kus põhiseaduses nõutud seadus on 14 aasta jooksul vastu võtmata, häbiplekiks riigile. Vaatamata korduvale tähelepanu juhtimisele ei ole Vabariigi Valitsus esitanud riigikogule kaitseväe korralduse seaduse eelnõu: "Eesti kaitsevägi vajab süsteemset, praktikaga ühilduvat ning üheselt kohaldatavat õiguslikku regulatsiooni, kus ei ole mänguruumi seadusetusel, lünklikul ja vastuolulisel määrusandlusel, mitmetitõlgendatavatel normitikel ning kaitseväe juhataja poolt kehtestatud "iseõigusel"."
Õiguskantsleri kantselei pressiteade, 23. jaanuar 2007.

<<http://www.oiguskantsler.ee/index.php?newsID=178>>, (01.06.2007).

³⁶ President Toomas Hendrik Ilves kommenteerib seadusesse programmeeritud konflikti järgmiselt: "Ilmselt ma ei liialda, kui väidan, et konflikte kaitseväe juhatajatega on olnud kõigil eelnevatel kaitseministritel. Seega, küsimus pole konkreetsetes inimestes ja nende omavahelises läbisaamises, vaid me näeme, kuidas juba põhiseadusesse on vastuolud sisse programmeeritud." **Ilves, T. H.** 2007. President Toomas Hendrik Ilvese avaldus riigikogu ees põhiseaduse muutmise seaduse eelnõu esitamisel. <<http://www.president.ee/et/ametitegevus/avaldused.php>>, (30.05.2007).

* Rahvuslik kaitsestrateegia on siin artiklis asendatud terminiga *riigikaitse kontseptsioon*

Joonis 1. Tsiviil-militaarsuhete pingete tekkimise ala³⁷

Nagu jooniselt 1 näha, lähtuvad tsiviil-militaarsuhete osapooled oma teenistuses erinevatest ülesannetest (koostada strateegia, doktriin) ning võivad seetõttu oluliseks pidada neid väärtusi, mis on üldised (demokraatia, maailmarahu) või spetsiifilised (rahvuslik sõltumatus, kaitsepoliitiline koostöö teiste riikide ja institutsioonidega). Vastavalt strateegiale arendatakse riigikaitset. NATOga liitumine ja rahvusvaheline koostöö on tekitanud vajaduse teist tüüpi üksuste järele, kui vajataks oma rahvusliku territooriumi kaitseks. Nii nagu ühiskonnas, räägitakse ka riigikaitstes postmodernsest ajastust ja sellele vastavast armeetüübist. Postmodernne armee koosneb väiksearvulistest professionaalsetest üksustest, mis vajaksid oma ridadesse õppuri-tüüpi sõdureid ja riigimehelike omadustega ohvitseri, kes oskaksid analüüsida rahvusvaheliste operatsioonide ja rahuvalvega seotud küsimusi.

Riigikaitse kontseptsioon ja väärtused

Kõige esmase riigikaitse kontseptsiooni leiab põhiseadusest, kus on määratletud kaitseväge peamised ülesanded. Põhiseaduse järgi on Eesti kaitseväge rajatud sellisena, et toimib alalise ja pideva valmisolekuga. Riigi kaitsmise

³⁷ Gibson, C. P.; Snider, D. M. 1999. Civil-Military Relations and the Potential to Influence: A Look at the National Security Decision-Making Process. – Armed Forces & Society 25 (2), p. 195.

kohustus on pandud igale teenistuskõlblikule meeskodanikule³⁸. See on peamine vahend riigikaitse korraldamisel – iga kodaniku kohustus riigi ees.

Põhiseaduse kohaselt on riigikaitset vaja selleks, et kaitsta Eesti Vabariiki agressiooni eest või põhiseaduslikku korda ähvardava ohu eest. Samuti on riigikaitse ülesandeks kaitsta avalikku korda ja riigi julgeolekut ning täita rahvusvahelisi kohustusi³⁹. Seega on põhiseaduse järgi olulised väärtused rahvuslik sõltumatus, kord ja distsipliin, rahvusvaheline koostöö ja rahvusvaheliste lepete austamine.

Esmakordselt arutati riigikogus riigikaitse kontseptsiooni 1993. aastal, kuid eelnõu “Riigikaitse põhialused”⁴⁰ vastu ei võetud⁴¹. 1994. aastal ühines Eesti programmiga “Partnerlus rahu nimel” ja algas koostöö NATO liitlas-tega⁴². Ka seda võib pidada üheks riigikaitse kontseptsioonis väljendatud oluliseks väärtuseks: kaitsepoliitiliseks koostööks teiste riikidega.

1996. aastal kiitis riigikogu esimese ametliku dokumendina heaks “Eesti riigi kaitsepoliitika põhisuunad”. Selle dokumendi alusel võib välja tuua järgmised põhiväärtused: sõltumatus, kaitsekoostöö Euroopa organisatsioonidega.

1996. aastal sai selgeks, et Eestit ei kutsuta NATOga liituma⁴³. 1997. aasta NATO Madridi kohtumisel toodi välja Eesti riigikaitse senised puudused: riigikaitse ja kaitseväe juhtimise mittevastavus demokraatlike riikide traditsioonidele, vähene kaitseplaneerimine, koostegutsemise standardite rakendamata jätmine⁴⁴. Olulised väärtused on seega järgmised: demokraatlike institutsioonide toime ja kaitsepoliitiline koostöö teiste organisatsioonidega.

³⁸ Eesti Vabariigi põhiseaduse X peatüki §-i 124 järgi on Eesti kodanikud kohustatud osa võtma riigikaitsest seaduses sätestatud alustel ja korras. **Eesti Vabariigi põhiseadus.**

<<http://www.president.ee/et/vabariik/p6hiseadus.php?gid=81896>>, (01.06.2007).

³⁹ **Eesti Vabariigi põhiseadus.**

<<http://www.president.ee/et/vabariik/p6hiseadus.php>>, (30.05.2007).

⁴⁰ **Riigikaitse põhialused.** Riigikogu arhiiv, nimistu 2, säilik 27, dok nr 72.

⁴¹ Riigikaitsekomisjoni endine esimees Reine Helme selgitas põhjusi, miks dokument jäi vastu võtmata: “Selle dokumendi arutelu muudeti vähese poliitilise kultuuri tingimustes sisuliselt farsiks ja hääletamisprotseduuri reeglite kohaselt seda ametlikuks juhiseks ei kinnitatud.” **Helme, R.** 2000. Väheseadustatud riigikaitse. – Eesti Päevaleht, 15. jaanuar.

⁴² Tegelikult koostööni NATOga jõuti 1994. aastal, kui esimeste seas ühineti programmiga “Partnerlus rahu nimel”. **Lill, H.** 2004. Elu võimalikkuse loomine kaitseväes. – Eesti Päevaleht, 12. mai.

⁴³ “Rahvusvaheliste suhete analüüs näitas, et 1997. aastal oli ebarealistlik oodata Eesti kutsumist NATOga liituvate riikide esimesse ringi.” **Ives, T. H.** 1998. Riigi välispoliitika põhisuunad. <http://www.vm.ee/est/nato/kat_46/1614.html>, (30.05.2007).

⁴⁴ “Paratamatu on riigikaitse ning kaitseväe juhtimise edasine täiustamine demokraatliku ja õigusriigi traditsioonidest lähtuvalt. Samuti on selge, et ilma kaitse-

2002. aastal võeti riigikogus vastu “Rahuaja riigikaitse seadus”, millega reguleeriti tsiviil-militaarsuhete olulist aspekti – tsiviilkontrolli kehtestamist⁴⁵. Integreerumistingimused olid täidetud ja 2004. aastal liitus Eesti NATOga. Kehtima hakkas kollektiivkaitse printsiip⁴⁶.

Tabelisse 2 on koondatud lühiülevaade eesmärkidest ja väärtused, mille nimel on riigikaitset arendatud alates iseseisvumisest kuni NATOga liitumiseni.

Tabel 2. Muutused riigikaitse kontseptsioonis

Aeg	Allikas/dokument/ otsuse tegija	Riigikaitse kontseptsiooni eesmärk	Peamine väärtus või põhjus, mille nimel riigikaitset korraldatakse
1992	Põhiseadus	Kodanikele kohustuslik riigikaitse, kaitseväge on alalise valmisolekuga suurele reservile toetuv armee	Iseseisvus, avaliku korra kaitse, julgeolek, rahvusvaheliste kohustuste täitmine
1994	Sõjaaja riigikaitse seadus	Sõjaline vastuhakkamine agressorile	Rahvusliku sõltumatuse kaitsmine
1996	Kaitsepoliitika põhialused	Eesti riigi vastase agressiooni ärahoidmine Reservarmeel põhinev territoriaalkaitse Oma kaitsejõudude väljaarendamine Tsiviilkontrolli põhimõte Ühtne riigikaitseüsteem Koostöö rahvusvaheliste organisatsioonidega Eesmärk saada NATO liikmeks	Sõltumatus Iseseisev kaitse Territoriaalkaitse Demokraatlik juhtimine Rahvusvaheline kaitsekoostöö Euroopa organisatsioonidega

planeerimise arendamise ja NATO vägedega koostegutsemise standardite rakendamiseta (*interoperability*) ei suuda Eesti tulevikus täita Põhja-Atlandi lepingu artikkel 5st tulenevaid kohustusi.“ *Ibid.*

⁴⁵ Lauri Almann on väitnud, et lõpuks on Eesti riigikaitse õiguslik korraldus igati kooskõlas demokraatlikule riigile omaste põhimõtetega, mis kokkuvõttes tähendab, et riigikaitse juhtimist teostavad demokraatlikult valitud tsiviilisikud (tsiviilkontroll ehk tsiviiljuhtimine). **Almann, L.** 2003. Eesti riigikaitse juhtimine. Tallinn: Eesti Vabariigi Kaitseministeerium, lk 8.

⁴⁶ NATO lepingu artiklis 5 sisaldub liitlaste omavaheline fundamentaalne kohustus käsitleda relvastatud rünnakut ühe liitlase vastu relvastatud rünnakuna kõigi teiste liitlaste vastu. See kohustus tugineb ÜRO harta artiklile 51, mille kohaselt on riikidel õigus individuaalsele ja kollektiivsele enesekaitsele, juhul kui nende vastu on toime pandud relvastatud rünnak. **Eesti Välisministeerium**, kodulehekülj, <http://www.vm.ee/est/nato/kat_345/2978.html#leping>, (18.03.2008).

Aeg	Allikas/dokument/ otsuse tegija	Riigikaitse kontseptsiooni eesmärk	Peamine väärtus või põhjus, mille nimel riigikaitset korraldatakse
1997	NATO integratsioon – riigi välispoliitika põhisuunad ⁴⁷	NATOga liitumiseks vaadata üle kaitseplaneerimine, rakendada koostööstandardeid ja korraldada juhtimine vastavalt demokraatlikele tavadele	NATO kaitseplaneerimise ja koostööstandardite rakendamine Tsiiviilvõimu kaasamine juhtimisse (tsiviilkontroll)
1999	MAP (NATOga liitumise plaan)	NATO standardite kasutuselevõtt	Koostöö teiste institutsioonidega
2001	Julgeolekupoliitika alused	Suund NATOga liitumisele	Hõlmatus kollektiivkaitsesse ja kaitsekoostöö teiste riikidega
2002	Rahuaja riigikaitse seadus	Tsiiviilkontrolli kehtestamine	Demokraatlike institutsioonide toimimine
2004	NATO põhikiri	Kollektiivkaitse	Üleminek uuele kaitse- kontseptsioonile – ühiste väärtuste kaitsmine

Kokkuvõte riigikaitsest

Eesti riigikaitse on teinud läbi suured muudatused alates iseseisva riigi kaitseväge rajamisest kuni NATOga liitumiseni. Põhiseaduse kohaselt on kaitseväge loodud riiklike väärtuste kaitseks. Lisaks demokraatiale kui üldväärtusele vajatakse riigikaitset selliste väärtuste kaitsmiseks nagu iseseisvus, sõltumatus, territooriumi terviklikkus, seaduste ülimuslikkus (õiglus) ja rahvusvaheline õigus.

Koos riigiga on muutunud ka riigikaitse kontseptsioon. Tänapäeva kaitseväge osaleb mitmel viisil rahvusvahelises sõjalises koostöös. Seetõttu toetub Eesti riigikaitse kontseptsioon peale rahvuslike väärtuste (demokraatlike institutsioonide toimimine, kodaniku kohus riigi ees, riiklik sõltumatus) ka rahvusvahelistele väärtustele: rahvusvaheline koostöö, rahvusvaheliste lepete austamine ja kaitsepoliitiline koostöö teiste riikidega.

⁴⁷ **Ilves, T. H.** 1998. Riigi välispoliitika põhisuunad.
<http://www.vm.ee/est/nato/kat_46/1614.html>, (30.05.2007).

2. Kaitseväge väärtuste süsteem

Kaitseväge on omaette institutsioon, kellele on määratud riiklikud ülesanded. Nende ülesannete täitmine tingib teatud tüüpi väärtuste olemasolu inimestel, kes on kaitseväge teenistuses: näiteks valmiduse kaitsta riiki kas või oma elu hinnaga. Institutsioon ja väärtused tugevdavad teineteist: esimene määrab väärtuste valdkonna, teine aitab institutsioonil eksisteerida, indiviidide suhteid reguleerida ja sotsiaalseid situatsioone lahendada⁴⁸. Kõige selgemini on aegade jooksul kujunenud välja ohvitseri ja sõduri ametialased väärtused, millest kesksel kohal on au ja vaprus. Kaadrikaitsevæelaste kõrval töötavad kaitsevæes ka ametnikud. Esmalt võrreldakse nende ametivandeid.

Ametnik annab ametisse astumisel vande, kus ta töötab olla ustav Eesti põhiseaduslikule korrale ning täita ülesandeid, milleks amet teda kohustab. Selle vandega peab ametnik teadvustama avaliku teenistuse eetikakoodeksi mõju ja võtma vastutuse selle rikkumise eest.⁴⁹

Ka ohvitserid annavad vande, milles nad töötavad jääda ustavaks demokraatlikule Eesti Vabariigile ja tema põhiseaduslikule korrale, kaitsta Eesti Vabariiki, olla valmis ohverdama selle nimel elu, pidada kinni kaitseväge distsipliinist ning täita kõiki oma kohustusi⁵⁰.

Seega seob erineva staatusega ametiisikuid ametivannete ühise nimetajana *ustavus*. Teine ühine nimetaja on Eesti põhiseaduslik kord ehk *demokraatia*. Ohvitserile lisandub veel *ohvrimeelsuse* (oma elu ohverdamise) ja *distsipliinist* kinnipidamise nõue.

Mõiste *väärtus* on kasutusel mitmes valdkonnas (majanduses, filosoofias). See on ka üks sotsiaalteaduste põhimõisteid⁵¹, mistõttu vajab täpsemat lahtimõtestamist.

⁴⁸ Kera, S. 2001. Sotsiaalsed oskused inimkäitumise eetiliste väärtuste kujunemisel. – Kultuur, elukvaliteet ja väärtushinnangud. Toim. Heinla, E. Tallinn: TPÜ Kirjastus, lk 63.

⁴⁹ Avaliku teenistuse seaduse §-i 28 järgi annab ametnik esmakordsel ametisse astumisel teda ametisse nimetanud isikule kirjaliku ametivande: “Töotan olla ustav Eesti põhiseaduslikule korrale ning kohusetundlikult ja täpselt täita ülesandeid, milleks usaldatud amet mind kohustab. Tean, et avaliku teenistuse eetikakoodeksi ja teenistuskohustuste rikkumise eest on seadus kehtestanud vastutuse.” **Avaliku teenistuse seadus**. <<http://estlex.ee/estlex/kehtivad/AktTekst.jsp?id=13738>>, (04.04.2008).

⁵⁰ **Kaitseväge sisemäärustik**.

<http://lex.andmevara.ee/estlex/kehtivad/AktDisplay.jsp?id=28380&akt_id=28380>, (04.04.2008).

⁵¹ Aimre, I. 2001. Avaliku halduse alused. Tallinn: Sisekaitseakadeemia Kirjastus, lk 92.

Väärtuse mõiste

Väärtused kujunevad inimeste pikaajalise kollektiivse elu ja tegevuse tulemusel ning on ühise ja individuaalse tegevuse eelduseks⁵². Väärtuseks võib olla kujutletav idee, mille suhtes inimene annab hinnangu⁵³. Seetõttu on üks võimalus uurida väärtusi hinnangute kaudu. Hinnangutega annavad inimesed teada oma eelistustest, samuti sellest, mis tundub tähtis ja moraalselt õige⁵⁴. Milton Rokeach defineerib väärtust kui kestvat veendumust⁵⁵, mis juhib indiviidi valikuid⁵⁶. Väärtused on veendumused või mõtted, mis on seotud soovitatavate tagajärgede või käitumisviisidega. Väärtused on püsivad, nad suunavad käitumise, inimeste ja sündmuste valikut või hinnangut ning on järjestatud oma suhtelise tähtsuse järgi⁵⁷.

Muutused ühiskonnas (üleminek demokraatialle) põhjustavad muutusi ka väärtushierarhias. Asemele tulevad väärtused, mis suurendavad ratsionaalsust, tolerantsust, usaldust ja osavõtlikkust⁵⁸. Nii tekib uus väärtuste järjestus (prioriteedid). Roland Ingleharti arvates peegeldavad indiviidi prioriteedid sotsiaalmajanduslikku keskkonda ja põhiväärtused nooremas eas ilmnunud tingimusi⁵⁹. Kultuurinihke kontseptsiooni järgi liigub läänelik kultuur traditsionalismist modernismi ja modernismist postmodernismi. Seetõttu jagunevad väärtused vastavalt traditsioonilisteks, modernistlikeks (nt võim) ja postmodernistlikeks (nt puhas keskkond, maailmarahu jne)⁶⁰.

Väärtusi saab käsitleda iseseisvate nähtustena ja nad on **ettekujutused ihaldusväärsest**⁶¹. **Väärtused** toimivad isikute elus juhtprintsipiidena⁶². Rokeachi arvates võib väärtusi pidada ka indikaatoriteks, mis näitavad ära selle,

⁵² *Ibid.*

⁵³ *Ibid.*

⁵⁴ **Tarkmeel** 1998, lk 18.

⁵⁵ **Rokeach, M.** 1973. *The Nature of Human Values*. New York: Free Press, pp. 5,

6. [Edaspidi **Rokeach** 1973]

⁵⁶ *Ibid.*, lk 13.

⁵⁷ *Ibid.*, lk 19.

⁵⁸ **Inglehart, R.; Baker, W. E.** 2000. *Modernization, Cultural Change And The Persistence Of Traditional Values*. – *American Sociological Review* 65, p. 19.

⁵⁹ **Inglehart, R.** 1990. *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton, NJ: Princeton University Press, p. 68.

⁶⁰ **Kalmus, V.; Vihalemm, T.** 2004. *Eesti siirdekultuuri väärtused*. – Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse “Mina. Maailm. Meedia” tulemustest. Toim. Kalmus, V.; Lauristin, M.; Pruulmann-Vengerfeldt, P. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, lk 31.

⁶¹ **Rokeach** 1973, p. 10.

⁶² *Ibid.*, p. 7

mille järele on suurem vajadus⁶³. Seda on nimetatud ka **vähesuse hüpoteesiks**⁶⁴.

Väärtusi liigitatakse terminaalseteks ja instrumentaalseteks. Terminaalsed ehk üldväärtused on need, millega väljendatakse soovivat lõpptulemust, ja instrumentaalsed ehk vahendväärtused need, mille abil seda püütakse saavutada.

Samuel Huntington on pidanud oluliseks tuvastada väärtushinnangute eelisjärjestusse, et saaks määrata kindlaks, millised neist mõjutavad positiivselt või negatiivselt ühiskonna ja institutsioonide arengut⁶⁵.

Riigikaitsele paneb aluse põhiseadus, mis ühtlasi määrab ära ka selle, milleks riigikaitset vajatakse, ehk selle, mis on need ülimald väärtused, mida tuleb kaitsta. Selleks, et uurida riigikaitse arengut soodustavaid väärtushinnanguid, on vaadeldud erinevaid tasandeid: (1) rahvusvahelise tasandi kaudu saab hinnata ühiste väärtuste omaksvõtmist; (2) ühiskondliku tasandi kaudu saab võrrelda väärtushinnanguid Eesti ühiskonnas domineerivate väärtustega; (3) institutsiooni ehk kaitseväge tasand aitab hinnata väärtushinnangute seost institutsiooni eetikakoodeksiga.

Eesti uuringud

Seniseid väärtuste uuringuid Eestis on tehtud peamiselt Milton Rokeachi, Ronald Ingleharti ja Shalom Schwartzi teooriatele tuginedes⁶⁶.

Et väärtusi saab vaadelda kui indiviidi reaktsioone ümbritsevale keskkonnale⁶⁷, on artiklis eristatud riigikaitstes osalejaid ümbritsev mitmetasandiline keskkond. Kõige kitsam ehk esmane tasand on institutsioon – kaitseväge, kus kehtivad kindlad reeglid ja väärtused. Avaram tasand on tsiviilühiskond. Reaktsioone saab vaadata, kui uurida, kuidas sõjaväelise institutsiooni

⁶³ *Ibid.*, p. 48.

⁶⁴ Inglehart pakub välja kaks hüpoteesi. Üks neist on vähesuse hüpotees (*scarcity hypothesis*), mis tähendab, et indiviidi prioriteedid peegeldavad sotsiaalmajanduslikku keskkonda. **Tarkmeel** 1998, viidatud Inglehart, R. 1990. *Culture Shift in Advanced Industrial Society*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press, p. 68.

⁶⁵ **Huntington** 2002, lk xxxvi.

⁶⁶ Nimetatud uuringute all on peetud silmas järgmisi: Anneli Tarkmeel “Eesti kohalik poliitiline eliit” (Tarkmeel 1998); Toivo Kitvel “Kasvatuseväärtused Eestis 20. sajandil” (Heinla 2001); Mait Arvist, Eda Heinla “Eesti elanikkonna väärtushinnangud 1993. ja 1998. aastal” (Heinla 2001); Eda Heinla “Eluväärtused” (Heinla 2004); Veronika Kalmus, Triin Vihalemm “Eesti siirdekultuuri väärtused” (Kalmus, Vihalemm 2004).

⁶⁷ **Heinla, E.** 2004. *Eluväärtused. – Valikud ja võimalused. Argielu Eestis 1993–2003*, Tallinn: TPÜ Kirjastus, lk 11. [Edaspidi **Heinla** 2004]

väärtused ühtivad ühiskonna (domineerivate) väärtustega. Kui eeldada, et ühiskond oma väärtushinnangutega nihkub modernsest ajast postmodernsesse, siis samamoodi hakkavad muutuma ka ühiskonna ühe institutsiooni sees valitsevad väärtused. 1993. ja 1998. aasta uuringute analüüsis väidetakse, et Eestis on esile tõusnud vaid teatud postmodernsed väärtused⁶⁸. Sama analüüs ennustas süvenevat lõhet erinevate sotsiaalsete rühmade väärtushinnangutes⁶⁹.

Viimastel aastatel on KVÜÕAsse õppima asunud või kaitseväge kutselise üksusega liitunud 19–23-aastasi noori, mistõttu peaksid nad esindama väärtusi, mille nad on omaks võtnud sotsialiseerumise käigus. Uuringute põhjal võib väita, et nad on omaks võtnud teatud **postmodernsed väärtused**. Liitudes kaitseväega, tuleb neil hakata kohanema nende väärtustega, mis on olulised institutsioonis⁷⁰, ja nendega, mis on kehtestatud kaitseväge eetikakoodeksis.

Ohvitseride väärtussüsteem

Soome ohvitseride väärtusi uurinud Jarmo Toiskallio väidab, et tänapäeva armees võivad allhoovustena edasi kesta sellised vanad aristokraatlikud väärtused nagu rüütellikkus, vaprus, isiklik autunne, lojaalsus, patriotism ja vastupidavus⁷¹. Amos Perlmutteri sõnul iseloomustavad modernse ajastu ohvitseri lojaalsus, korporatiivsus ja sõjaline meelsus⁷². Omadused, mida nõuti Eesti Vabariigi ohvitserilt aastatel 1918–1940, olid distsipliin, kohusetunne, isamaa-armastus, rahvuslik meelsus, ustavus, ausameelsus, julgus, vaprus, võitlusvalmidus, otsustus- ja algatusvõime, viisakus, kokkuhoidlikkus, kasiinus, kannatlikkus ja kindel usk oma võimetesse⁷³. Need olid loetletud kaitse-

⁶⁸ **Arvist, M.; Heinla, E.** 2001. Eesti elanikkonna väärtushinnangud 1993. ja 1998. aastal. Kultuur, elukvaliteet ja väärtushinnangud. Toim. Heinla, E. Tallinn: TPÜ Kirjastus, lk 107.

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ Sõjaväe ainulaadsus väljendub sellistes institutsionaalsetes väärtustes nagu grupisolidaarsus, auastmete tähtsus, käsuliini efektiivsus, füüsiline tugevus, ohtlikkuse tajumine, raskuste aktsepteerimine ja liidriroll. **Dandeker, C.** 2000. Military in Democratic Societies: New Times and New Patterns of Civil-Military Relation. – Military and Society in 21st Century Europe. Eds. Kuhlmann, J.; Callaghan, J. Münster-Hamburg-London: Transaction Publishers, p. 35.

⁷¹ **Toiskallio, J.** 2004. Identity, Ethics, and Soldiership, 1. Helsinki: ACIE Publications, pp. 37–38.

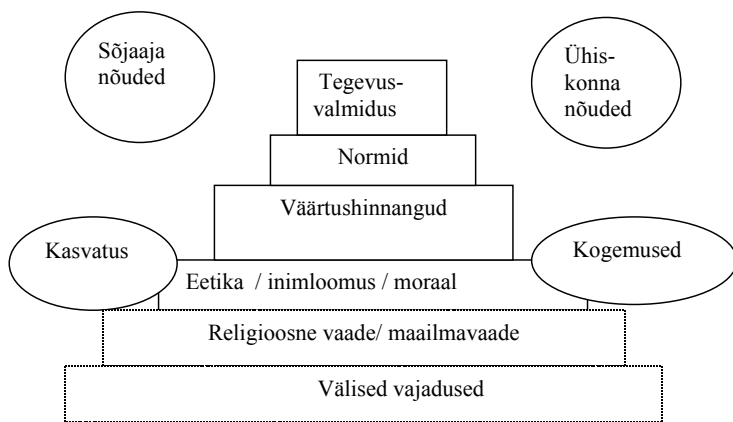
⁷² **Perlmutter, A.** 1977. The Military and Politics in modern Time. New Haven – London: Yale University Press, p. 9.

⁷³ **Sepp, J.** 1933. Ohvitser. Tallinn: Joh. Pals'i Kirjastus, lk 4.

väe sisemäärustikus, mille järgi pidi iga kaitsevaelane esinema korralikkuse, mehisuse ja jõu kehastusena⁷⁴. Samas raamatus antakse ohvitseri kohta järgmine definitsioon: “Ohvitser on kaitseväe juht, kes on omandanud vasta-va ettevalmistuse ja kellele peamiselt tugineb Vabariigi rippumatuse, julgeoleku ja põhiseadusliku riigikorra kaitse teostamine, milleks tema on kohustatud igal silmapilgul valmis olema oma elu ohverdamiseks”⁷⁵. Huntingtoni arvates on ohvitseri motivatsiooniks ühiskondlikust kohuse- tundest väljakasvav soov kasutada oma võimeid ühiskonna heaks⁷⁶.

Rootsi ohvitseride väärtusi uurinud Lennart Erikssoni väitel mõjutavad ühiskonnas toimunud muutused ka väärtusi. See väärtuste kogum, mida omistati ohvitserikutsale – teenida üldsuse huvisid, olla valmis enese ohver- damiseks, eluaegne andumus oma kutsale jms –, on järk-järgult muutumas ja teatud ulatuses vahetavad endisi hoiakuid välja uued põhimõtted, mida iseloomustavad suunatus tööjõuturule, töölepinguga korraldatud ametialased suhted ja lühiajaline teenistus⁷⁷.

Eriksson väidab, et väärtushinnanguid mõjutavad muuhulgas kogemused ja kasvatus⁷⁸. Joonisel 2 on esitatud Erikssoni loodud skeem ohvitseri- väärtuste kujunemise kohta.

Joonis 2. Lennart Erikssoni loodud väärtushinnangute kujunemise skeem⁷⁹

⁷⁴ *Ibid.*

⁷⁵ *Ibid.*

⁷⁶ **Huntington, S. P.** 1957. *The Soldier and The State*. Cambridge Mass: The Pelnap Harvard University Press, p. 9.

⁷⁷ **Eriksson, L.** 1993. *Ohvitseri eetika*. Roots: Arméns Centrum för Ledarskap, lk 11.

⁷⁸ *Ibid.*, lk 15.

⁷⁹ *Ibid.*, lk 19.

Tabel 3. Erinevate ajastute ja ühiskondade ohvitseride põhiväärtused

Varasema aja väärtused	Omadused, mida nõuti ohvitserilt Eesti Vabariigis 1918–1940	Eesti kaitseväge eetikakoodeksi põhiväärtused	Rootsi ohvitseridelt oodatavad omadused	Suurbritannia armee põhiväärtused
Rüütelikkus	Distispliin	Ustavus	Austus inimväärtuse ja inimelu ees	Ennastsalgav pühendumine
Vaprus	Kohusetunne	Distispliin	Austus keskkonna ja kõige elava ees	Julgus
Autunne	Isamaa-armastus	Vastutus	Tahe võtta endale vastutus	Distispliin
Lojalsus	Rahvuslik meelsus	Austus	Tagasihoidlikkus	Austus
Patriotism	Ustavus	Õiglus	Kannatlikkus	Ustavus
Vastupidavus	Ausameelsus	Inimväarikus	Teadmised	Austus teiste vastu
	Julgus	Õppimine e õpihimu	Arusaam tervikust	
	Vaprus	Kaalutletus	Hea eeskuju	
	Otsustus- ja algatusvõime			
	Viisakus			
	Kokkuhoidlikkus			
	Kannatlikkus			
	Usk oma võimetele			

Eriksson loetleb järgmised ohvitseri jaoks olulised omadused: austus inimväärtuse ja inimelu ees, austus kõige elava ja keskkonna ees, tahe võtta endale vastutus, tagasihoidlikkus, ausus, kannatlikkus, teadmised, arusaam tervikust ja hea eeskuju¹.

Nende omaduste juures torkab silma keskkonna tähtsustamine. Ingleharti uuringutes on just puhta looduse väärtustamine üks postmodernistliku ühiskonna märke.

Eesti kaitseväes kehtestati eetikakoodeks 2004. aastal. Et vaadelda, milline on selle asend teiste väärtussüsteemide kõrval, on seda võrreldud Suurbritannia armees kehtivate põhiväärtustega² ja kõrvutatud ka siin artiklis väljatoodud väärtusloeteludega.

Väärtussüsteemide võrdlemisel on näha, et teistest erineb Rootsi, kus pole nimetatud distsipliini. Osaliselt on sarnased sõjaeelse Eesti Vabariigi ja Suurbritannia armee väärtused: *ennastsalgav pühendumine* ja *kohusetunne*, samuti *julgus*. Eespool kirjeldatud erinevate armeetüüpide (vt tabel 1) võrdluses torkab silma, et sellised omadused olid olulised modernismi ajastul. Praeguse Eesti kaitseväge ja Rootsi ohvitseride väärtusi kõrvutades väärib märkimist, et teiste väärtuste kõrval on nimetatud *õppimist* ja *teadmisi*, samuti *vastutust* ja *arusaama tervikust*. Need väärtused sobivad kõige paremini postmodernse armee tüüpilisele võitlejale.

Kokkuvõte ohvitseri väärtussüsteemist

Riigikaitstes teeniva ohvitseri staatuse ja kutsega seotud väärtused on välja kujunenud pika aja jooksul. Erinevatel ajastutel on enim hinnatud järgmisi omadusi (esitatud tähestiku järjekorras): autunne, distsiplineeritus, haritus, julgus, füüsiline tugevus, lojaalsus, patriotism, solidaarsus, vaprus, vastutusvõime ja viisakus.

Võrreldes sõjaeelse perioodiga on Eesti kaitseväge eetikakoodeksi väärtushierarhia osaliselt liikunud modernismi ajastu väärtustelt postmodernismi ajastu nõuete suunas.

¹ *Ibid.*, lk 33.

² Suurbritannia armee põhiväärtused on järgmised: *ennastsalgav pühendumine*, julgus, distsipliin, ausus, ustavus, kaaslaste austamine. **Values and Standards of the British Army**. Commanders' Edition. 2000. AC No 63813, pp. 6–11.

Eesti kaitseväe väärtussüsteem

Alates 2004. aastast kehtib kaitseväes eetikakoodeks. Selles on nimetatud kaheksa põhiväärtust, mis on kaitseväe isikkoosseisu väärtussüsteemi aluseks³.

Schwartzi teooria järgi on väärtustel neli omadust⁴: (1) väärtused on uskumused või veendumused; (2) väärtused on seotud inimeste erineva käitumise või soovitud lõpptulemusega; (3) väärtused juhivad käitumisviiside, inimeste ja sündmuste valikuid ja nende hindamise viise; (4) väärtusi saab järjestada nende suhtelise olulisuse alusel.

Siinses uurimuses muudeti kaitseväe eetikakoodeksis nimetatud põhiväärtused (*ustavus, distsipliin, vastutus, ausus, õiglus, inimväarikus, õpimise ja kaalutletus*) omadussõnalisteks vasteteks ja järjestati⁵ (vt tabel 4).

Tabel 4. Eetikakoodeksi väärtuste omadussõnalised vasted

	Väärtuse nimetus	Väärtuse omadussõnaline vaste
1	Ustavus	Ustav
2	Distsipliin	Distsiplineeritud
3	Vastutus	Vastutusvõimeline
4	Ausus	Aus
5	Õiglus	Õiglane
6	Inimväarikus	Väarikas
7	Õppimine	Õpimuline
8	Kaalutletus	Kaalutlev

Selleks, et kontrollida, kas kaitseväes on toimunud väärtuste nihe modernsetelt postmodernsete suunas, on lisatud uuringusse neid omadussõnu, mis kehtisid nii modernsel ajastul kui ka sõjaeelse Eesti Vabariigi armees

³ **Kaitseväe eetikakoodeks.** 2004. Toim. Kurvits, M. Tallinn: Kaitsejõudude Peastaap, lk 5–7.

⁴ **Arvist, Heinla** 2001, lk 92, viidatud Schwartz, S. H.; Bilsky, W. 1987. Toward a psychological structure of human values. – *Journal of Personality and Social Psychology* 53 (3), pp. 550–562; **Tarkmeel** 1998, viidatud Schwartz, S. H. 1992. Universals in the content and structure of values: Theoretical advances and empirical tests in 20 countries. – *Advances in Experimental Social Psychology* 25, pp. 1–65. <http://www.ut.ee/ABVKeskus/publ/1998/ekpe/eesti_kohalik_poliitiline_eliit.html>, (31.03.2008).

⁵ Väärtuste üheks omaduseks on see, et nad on järjestatavad oma suhtelise olulisuse alusel. **Arvist, Heinla** 2001, lk 92.

(*patriootlik, julge, füüsiliselt tugev*). Nende omadussõnade kaudu hinnatakse, kas väärtused ühtivad rohkem modernse või postmodernse ajastuga.

Eetikakoodeksite võrdlemine

Rokeach peab erinevaid sotsiaalseid institutsioone teatud mõttes erinevate väärtussüsteemide edasiarenduseks⁶. Kui seni oli enamik Eesti kaitseväge ametikohti täidetud kaadrikaitseväelastega, siis viimastel aastatel on sõjaväelises struktuuris järjest enam tsiviilisikuid, kes töötavad avaliku teenistuse seaduse alusel. Ka neil on välja kujunenud oma väärtussüsteem. Seega kehtib riigikaitstes kaks väärtussüsteemi: avaliku teenistuse eetikakoodeks ning kaitseväge juhataja käskkirjaga kehtestatud kaitseväge eetikakoodeks. Tabelis 5 on välja toodud nende eetikakoodeksite põhiväärtused ja ühisosa.

Tabel 5. Eetikakoodeksites nimetatud väärtused

Ametnike eetikakoodeksis nimetatud olulisemad väärtused	Kaitseväge eetikakoodeksis nimetatud põhiväärtused	Ühised väärtused
Lojaalsus	Ustavus	
Avaliku huvi järgimine	Distsipliin	I. Vastutus või
(Poliitiline) erapooletus	Vastutus	vastutusvõimelisus
Vastutusvõimelisus	Ausus	II. Ausus
Ausus	Õiglus	III. Inimväärikus või
Viisakus	Inimväärikus	väärikus
Abivalmidus	Õppimine (õpihimu)	IV. Õpihimu e soov
Väärikus	Kaalutletus	ennast täiendada
Enesetäiendamine (õpihimu)		

Tabeli 5 kolmandast veerust on näha, et ametnikelt ja kaitseväelastelt oodatakse kõige enam selliseid omadusi nagu *vastutusvõimelisus*, *ausus*, (*inim*)*väärikus* ja *enesetäiendamine (õppimine)*.

⁶ Rokeach 1973, p. 327.

3. Valim väärtushinnangute võrdlemiseks

Väärtuste uurimise tasandid on jagatud kolmeks: rahvusvaheline tasand, ühiskonna ja institutsiooni tasand.

Rahvusvaheline tasand. Et vaadelda indiviidide reaktsioone riigikaitses toimunud muutustele ja tuvastada seda, kas NATOga ühinemine on keskkonna rahvusvahelistumise tõttu muutnud isikute väärtushinnanguid, on võrdluseks kasutatud Pascal Vennessoni uuringut⁷ ja väärtuste eelisklassifikatsiooni määramisel sealseid väärtuste nimetusi⁸.

1. Üldväärtused: *patriotism, au, õiglus, demokraatia, kodaniku kohustus riigi ees, vaprus, ohvrimeelsus, religioossed väärtused, isikuvabadus, inimõigused, kord ja distsipliin, Euroopa ideaal/ ühised väärtused.*

2. Vahendväärtused: *demokraatlike institutsioonide toimimine, rahvuslik ja riiklik sõltumatus, riigi suutlikkus kindlustada igapäevase töökoht, rahvusvaheline õigus ja kord, ühtse Euroopa ülesehitamine, sotsiaalne kindlustatus (tervishoid, vanaduspension), kaitsepoliitiline koostöö Euroopa rahvastega, keskkonnakaitse, riigi huvide diplomaatiline ja sõjaline kaitse (kodanike kaitse võõrsil, meresõiduvabadus, lepete austamine), hariduse ja kultuuri edendamine, rahu kaitsmine, humanitaarabi Kolmandale Maailmale.*

Ühiskonna tasand. Selleks, et võrrelda väärtushinnanguid Eestis valitsevate väärtustega, on artiklis kasutatud Eesti uuringutes⁹ tarvitusel olnud väärtuste nimetusi: 1) *lapsed*, 2) *perekond*, 3) *tervis*, 4) *armastus*, 5) *majanduslik heaolu*, 6) *puhas loodus*, 7) *lähedased sõbrad*, 8) *kutsetöö*, 9) *maailmasündmustega kursis olemine*, 10) *vaimne enesetäiendamine*, 11) *füüsiline vormisolek*, 12) *kultuurihuvide rahuldamine*, 13) *vaheldusrikas elu*, 14) *omalooming*, 15) *ühiskondlik tegevus*.

Teine uurimistöös püstitatud küsimus oli järgmine: kas riigikaitses osalejad on omaks võtnud modernse ajastu ja seega ka vastava armetöö väärtusi või on nad koos ühiskonnaga suundumas pigem postmodernsete väärtuste poole. Nii nagu Eesti uurimustes¹⁰, kirjeldasid ka siinses uurimistöös modernistliku ühiskonna väärtusi märksõnad *lapsed*, *perekond*, *kutsetöö* ning postmodernistliku ühiskonna väärtusi märksõnad *vaheldusrikas elu*,

⁷ Vennesson 2003, p. 235.

⁸ *Ibid.*, pp. 235–236.

⁹ vt Heinla 2004, lk 12 tabel 1.1 “Eesti elanikkonna hinnangud eluväärtustele, aastad 1985, 1993, 1998 ja 2003”, kus allikana on märgitud “Eesti 2003”, “Eesti 98”, “Eesti 93”, “Eesti 85”, TPÜ RASI.

¹⁰ Heinla 2004, lk 12.

kultuurihuvide rahuldamine, omalooming, vaimne enesetäiendamine ja puhas loodus (vt tabel 6).

Tabel 6. Väärtuste paigutumine modernistliku või postmodernistliku ühiskonna väärtuste skaalal

<i>Modernistliku ühiskonna väärtused</i>	<i>Postmodernistliku ühiskonna väärtused</i>
Lapsed	Vaheldusrikas elu
Perekond	Kultuurihuvide rahuldamine
Kutsetöö	Omalooming
	Vaimne enesetäiendamine
	Puhas loodus

Institutsiooni tasand. Valimi koostamisel on lähtunud sellest, et riigikaitsega seotud inimesed jagunevad riigikaitse poliitika kujundajateks (poliitikud), otsustajateks (ametnikud) ja täideviijateks (kaitseväelased). Selleks, et iseloomustada erineva staatusega riigikaitstes osalejaid, valisid vastajad etteantud omadustest välja kaheksa, mida pidasid oluliseks poliitiku, ametniku ja sõjaväelase (ohvitseri) puhul. Etteantud omaduste loetelu oli järgmine: *ustav, patriootlik, haritud, julge, loominguline, kaalutlev, füüsiliselt tugev, väarikas, distsiplineeritud, abivalmis, aus, lojaalne, õiglane, viisakas, õpimuline, kuulekas, sotsiaalne, heatahtlik, vastutusvõimeline, koostöövõimeline, avalikku huvi järgiv, traditsioone austav, sõltumatu, (poliitiliselt) erapooletu*. Omaduste loetelu koostati eetikakoodeksite ja väärtussüsteemide võrdluse põhjal.

Valimi sihtrühmi piiritleti nende isikutega, kes on otseselt seotud riigikaitse kontseptsioonide väljatöötamise (Kaitseministeerium), riigikaitse poliitiliste otsuste vastuvõtmise (riigikogu riigikaitsekomisjon) ja riigikaitse elluviimisega (Eesti kaitsejõud). Et võrrelda erinevate sihtrühmade esindajaid vanuseliselt, kaasati valimisse ka kooliõpilased, ajateenijad ja tudengid. Valim pidi jagunema 12 fookusgrupiks ja selle suuruseks oli plaanitud 180 inimest. Küsitlus korraldati maist juunini 2007. Hiljem lisati ühe sihtrühmana veel Kaitsejõudude Peastaabi ametnikud, et tekiks parem võrdlusmoment ametnike eetikakoodeksiga. Väljajagatud ankeetidest saadi tagasi 195, millest korrektselt oli täidetud 189. Küsitluses osalenud 189 isikut jagunesid järgmiselt (sulgudes vastajate arv): Kaitsejõudude Peastaabi vanemohvitserid (9, märksõna *juhtivohvitserid*), Balti Kaitsekolledžis õppivad Eesti (12), Läti (14) ja Leedu ohvitserid (18), reservis olevad Kaitseväe vabatahtlikud nooremohvitserid (13, märksõna *KLi nooremohvitserid*), Rahuoperatsioonide Keskuses missiooniks valmistuvad kutselised

kaadrikaitseväelased (25, märksõna *kutselised sõdurid*), üksik-sidepataljonis ajateenistust läbivad õppursõdurid (12, märksõna *ajateenijad*) ning Kaitseväge Ühendatud Õppeasutuste kadetid (26, märksõna *kadetid*). Tsiviilühiskonnast olid uuringusse kaasatud riigikogu riigikaitsekomisjoni liikmed ja ametnikud koos Kaitseministeeriumi ametnikega (8, märksõna *kaitsepoliitikud*), Kaitsejõudude Peastaabi ametnikud (9, märksõna *ametnikud*) ning Tallinna Merekooli õpilased (19, märksõna *kutsekooli õpil*) ja Rocca al Mare Gümnaasiumi õpilased (24, märksõna *eliitkooli õpil*). Kuna artikkel keskendub Eesti riigikaitsele, siis ei vaadelda siin Läti ja Leedu ohvitseride vastuseid ning märksõnaga *ohvitserid* on tähistatud Balti Kaitsekolledžis õppivaid Eesti ohvitseri.

4. Tulemused

Üldväärtused

Vastaja pidi paigutama tähtsuse järjekorda 12 etteantud üldväärtuse nime-tust: *patriotism, au, õiglus, demokraatia, kodaniku kohustus riigi ees, vaprus, ohvrimeelsus, religioossed väärtused, isikuvabadus, inimõigused, kord ja distsipliin, Euroopa ideaal/ ühised väärtused*.

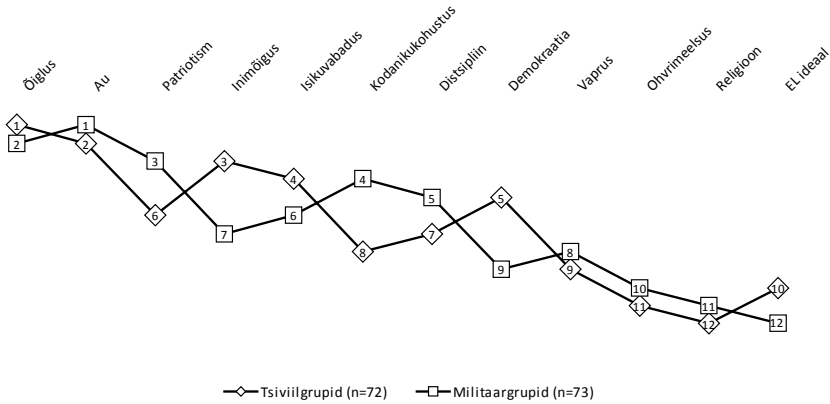
Tabelis 7 on esitatud militaargruppide hinnangud üldväärtuste kohta. Tabelis olev number näitab väärtuse tähtsusjärjekorda (kõige tähtsam on märgitud numbriga 1 jne).

Esimesel ja teisel kohal olevad väärtused on enamikul gruppidel samad (*au* ja *õiglus*). Seetõttu vaadeldakse lähemalt kolmandal kohal olevaid väärtusi, mille puhul esineb suuremaid erinevusi. Juhtivohvitseridel on väärtustest kolmandal kohal *inimõigused*. Üks võimalik seletus on siin see, et inimõiguste teema ühtib nende ametialase tegevusega. Näiteks võib tuua kriisiohjamise rahvusvahelistel operatsioonidel (rahuvalveoperatsioonid käivitatakse siis, kui tuleb kaitsta inimõigusi). Ohvitseridel on väärtustest kolmandal kohal *distsipliin*. Seegi on tõenäoliselt tingitud nende ametialasest tegevusest, sest ohvitserid on läbinud riviteenistuse. *Distsipliini* hindavad kõrgelt ka kutselised sõdurid. On mõistev, et Kaitseväe ohvitseridel on kolmandal kohal *patriotism*, sest nad on vabatahtlikud ning suurem osa nende tegevusest on kantud patriotismist. Sama ootuspärane on ka see, et *patriotism* on kadettide ja kutseliste sõdurite seas kolmandal kohal – see ühtib nende ametivalikuga. Võib tõdeda, et militaarsel keskkonnal on väärtuste kujundamisel oma mõju. Näiteks erinevad ohvitserid teistest *vapruse, distsipliini* ja *ohvrimeelsuse* märksa kõrgema väärtustamise poolest. Kui arvata, et enamik neist on missioonipiirkondades üksusi juhtinud, on mõistev, miks nad neid väärtusi teistest kõrgemalt hindavad.

Tabel 7. Eesti militaargruppide hinnangud üldväärtustele

	Au	Õigus	Inim- õigu- sed	Isiku- vabadus	Patriotism	Demo- kraatia	Vaprus	Distrip- liin	Kodaniku kohustus riigi ees	Reli- gioon	Euroopa ideaal	Ohvri- meel- sus
Juhtivohvitserid	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Ohvitserid	2	1	9	8	5	11	4	3	6	12	10	7
KLi noorem- ohvitserid	2	1	7	8	3	9	6	5	4	10	12	11
Kadetid	1	2	8	6	3	9	7	5	4	11	12	10
Kutseõised sõdurid	2	1	7	6	3	9	8	4	5	12	11	10
Ajateenijad	4	1	2	3	8	5	7	6	9	10	11	12

Tsiviil- ja militaargruppide omavahelisest võrdlusest (vt joonis 3) ilmneb, et esimesel ja teisel kohal olevad väärtused on sarnased.

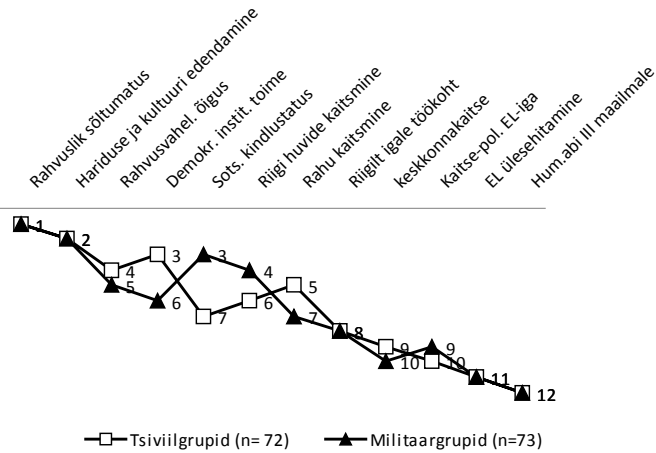
* Number joonel näitab kohta eelistuste pingereas

Joonis 3. Tsiviil- ja militaargruppide üldväärtuste võrdlus

Jooniselt 3 on näha, et tsiviil- ja militaargruppide polariseerumine on selgelt eristatav vaid teatud väärtuste puhul: tsiviilgruppid hindavad militaargruppidest kõrgemalt inimõigusi (kolmandal kohal) ja demokraatiat (viiel kohal) ning madalamalt patriotismi (kuuel kohal) ja kodaniku kohustust riigi ees (kaheksandal kohal).

Vahendväärtused

Ka vahendväärtuste võrdlemisel pidi vastaja asetama tähtsuse järjekorda etteantud 12 nimetust: *demokraatlike institutsioonide toimimine, rahvuslik ja riiklik sõltumatus, riigi suutlikkus kindlustada igaihele töökoht, rahvusvaheline õigus ja kord, ühtse Euroopa ülesehitamine, sotsiaalne kindlustatus, kaitsepoliitiline koostöö, keskkonnakaitse, riigi huvide kaitsmine, hareduse ja kultuuri edendamine, rahu kaitsmine, humanitaarabi.*

Joonis 4. Tsiviil- ja militaargruppide vahendväärtuste võrdlus

Jooniselt 4 võib näha, et tsiviil- ja militaargruppide arvamused erinevad rohkem *sotsiaalse kindlustatuse* ning *demokraatlike institutsioonide* tähtsuse hindamisel. Põhjus, miks militaargruppidel on *sotsiaalne kindlustatus* pingereas teistest väärtustest eespool (kolmandal kohal), võib olla selles, et enamik militaargruppe (v.a Kaitseliidu reservohvitserid) saab riigilt palka. Seaduse kohaselt ei tohi kaitseväelased olla teises ametis peale kaitseväe, seetõttu on nende jaoks tähtis ka *sotsiaalne kindlustatus*.

Teine suurem tsiviil- ja militaargruppide erinevus oli *demokraatlike institutsioonide toime* hindamisel. Tabelis 8 on eraldi välja toodud see, kuidas erinevad militaargruppid on vahendväärtused järjestanud.

Militaargruppidel on kõige sarnasem see, et nad peavad ühtviisi oluliseks *rahvuslikku sõltumatust*. Kõige erinevamalt hinnatakse *demokraatlike institutsioonide toime* olulisust. Juhtivohvitserid on seadnud *demokraatlike institutsioonide toime* esimesele ja kadetid üheksandale kohale. Sellist tulemust võib seletada sellega, et nimetatud grupid erinesid ametialase positsiooni ja ettevalmistuse poolest. Üldväärtuste puhul ei olnud selline erinev taust oluline, sest kõik hindasid põhiväärtusi sarnaselt. Seevastu vahendväärtuste puhul tuleb tõdeda, et just *haritus* (s.t teenistuskarjääriga väljateenitud positsioon) ja valitud eriala määrab ära vahendite valiku eesmärkideni jõudmiseks. Näiteks sarnanevad juhtivohvitserid ja kadetid selle poolest, et nad väärtustavad teistest rohkem *rahvusvahelist õigust*, kuid erinevad oluliselt *demokraatlike institutsioonide toime* väärtustamisel. *Rahu kaitsmist* hindavad teistest kõrgemalt Kaitseliidu nooremohvitserid ja kadetid.

Tabel 8. Militaargruppide hinnangud vahendväärtustele

	Juhtiv- ohvitserid	Ohvitserid	KLi noorem- ohvitserid	Kadetid	Kutselised sõdurid	Ajateenijad
Demokraatlike institutsioonide toime	1	6	7	9	4	5
Rahvuslik sõltumatus	2	1	1	1	1	2
Rahvusvaheline õigus	3	10	6	2	7	8
Sotsiaalne kindlustatus	4	2	4	6	5	7
Hariduse ja kultuuri edendamine	5	3	2	4	6	1
Riigi huvide kaitse	6	7	8	5	2	3
Riigi suutlikkus kindlustada igäihele töökoht	7	8	10	8	3	4
ELi ülesehitamine	8	11	11	11	11	11
Keskonnakaitse	9	4	5	10	10	9
Kaitsepoliitiline koostöö ELiga	10	9	9	7	9	10
Rahu kaitsmine	11	5	3	3	8	6
Humanitaarabi Kolmandale Maailmale	12	12	12	12	12	12

Keskonna väärtustamisega paistavad silma ohvitserid ja kaitsepolitseilised (neljandal-viiendal kohal), samal ajal teistel uuritavatel on keskkonna väärtustamine üheksandal-kümnendal kohal. Seda võib põhjendada põlvkondade erinevusega: kuna juhtivohvitserid olid ühiskondliku korra muutuste ajal aktiivsed, väärtustavad nad rohkem *rahvuslikku sõltumatust* ja *demokraatlike institutsioonide toimet*. Uus põlvkond (ajateenijad, kutselised sõdurid, kadetid) alles sündis sellal. Praeguste ohvitseride noorusajal oli Eestis populaarne ühiskondlik liikumine loodusvarade kaitseks. Looduse ja keskkonna kaksipidist väärtustamist on märganud ka teised uurijad, kes on väitnud, et postmodernsete väärtushinnangute nihe on toimunud peamiselt noorema põlvkonna seas.

Eesti ühiskonnas domineerivad väärtused

Selleks, et vaadelda eraldi kaitseväelaste noorema põlvkonna väärtuste seoseid ühiskonnas domineerivate väärtustega, on neid võrreldud 2003. aastal Eestis tehtud uuringuga. Sellest annab ülevaate tabel 9, kus eelisjärjestuse

numbri järel olev number sulgudes märgib koha muutust (pluss, kui see on tõusnud; miinus, kui see on langenud).

Tabelist 9 on näha, et tsiviilühiskonna noortest (ajateenijad, eliit- ja kutsekooli õpilased) sarnanevad kadettide ja kutseliste sõdurite väärtuste profiiliga kõige enam kutsekooli õpilased.

Tabel 9. Võrdlus uuringu “Eesti 2003” tulemustega¹

Väärtus	Uuringu “Eesti 2003” tulemus	KLi noorem-ohvitserid	Kadetid	Kutselised sõdurid	Sõdurid-ajateenijad	Eliitkooli õpilased	Kutsekooli õpilased
Lapsed	1.	3. (-2)	2. (-1)	3. (-2)	7. (-6)	9. (-8)	2. (-1)
Perekond	2.	1. (+1)	1. (+1)	1. (+1)	6. (-4)	4. (-2)	1. (+1)
Tervis	3.	2. (+1)	3. (=)	2. (+1)	1. (+2)	2. (+1)	3. (=)
Armastus	4.	4. (=)	9. (=)	11. (-5)	8. (-4)	1. (+3)	8. (-4)
Majanduslik heaolu	5.	9. (-4)	4. (+1)	7. (-2)	5. (=)	7. (-2)	6. (-1)
Puhas loodus	6.	7. (-1)	8. (-1)	6. (=)	4. (+2)	5. (+1)	4. (+2)
Lähedased sõbrad	7.	5. (+2)	6. (+2)	5. (+2)	2. (+5)	3. (+4)	5. (+2)
Kutsetöö	8.	15. (-7)	11. (-3)	9. (-1)	13. (-5)	15. (-7)	9. (-1)
Maailmaga kursisolek	9.	10. (-1)	12. (-3)	14. (-5)	11. (-2)	12. (-3)	13. (-4)
Vaimne enesetäiendamine	10.	6. (+4)	10. (=)	10. (=)	9. (+1)	6. (+4)	10. (=)
Füüsiline vormisolek	11.	8. (+2)	5. (+6)	4. (+7)	3. (+8)	11. (=)	7. (+4)
Kultuurihuvid	12.	14. (-2)	15. (-3)	15. (-3)	15. (-3)	13. (-1)	15. (-3)
Vaheldusrikas elu	13.	12. (+1)	7. (+6)	8. (+5)	10. (+3)	10. (+3)	11. (+2)
Omalooming	14.	13. (+1)	13. (+1)	13. (+1)	12. (+2)	8. (+6)	12. (+2)
Ühiskondlik tegevus	15.	11. (+4)	14. (+1)	12. (+3)	14. (+1)	14. (+1)	14. (+1)

Postmodernistlik nihe

Et autori huvi oli jälgida modernsete ja postmodernsete väärtuste osakaalu² ühiskonnas domineerivate väärtuste hulgas, on tabelis 10 esitatud need väärtused eraldi.

¹ vt Heinla 2004, lk 12 tabeli 1.1 parempoolsete veergu, kus allikana on märgitud “Eesti 2003”, “Eesti 98”, “Eesti 93”, “Eesti 85”, TPÜ RASI.

² Perioodil 1985–2003 on pidevalt tõusnud majandusliku heaolu, sõprade, enesetäiendamise ja füüsilise vormisoleku tähtsustamine. Kõige tähtsamaks on peetud lapsi, perekonda, tervist ja armastust ning vähemtähtsaks ühiskondlikku tegevust ja omaloomingut. Suurimad erinevused on olnud puhta looduse ja kutsetöö hindamisel:

Tabel 10. Modernsete või postmodernsete väärtuste esinemine

Väärtus ja fookusgrupp	Kaitsepoliitikutud	Ametnikud	Juhtivohvitserid	KLi nooremohvitserid	Kadetid	Kutselised sõdurid	Sõdurid-ajateenijad	Eliitkooli õpilased	Kutsekooli õpilased
Modernse ühiskonna väärtused	Vanem põlvkond			Noorem põlvkond					
Lapsed	1.	1.	1.	3.	2.	3.	7.	9.	2.
Perekond	2.	2.	2.	1.	1.	1.	6.	4.	1.
Kutsetöö	7.	10.	8.	15.	11.	9.	13.	15.	9.
Postmodernse ühiskonna väärtused									
Puhas loodus	6.	5.	7.	7.	8.	6.	4.	5.	4.
Vaimne enesetäiendamine	5.	7.	5.	6.	10.	10.	9.	6.	10.
Kultuurihuvide rahuldamine	12.	11.	13.	14.	15.	15.	15.	13.	15.
Vaheldusrikas elu	13.	13.	14.	12.	7.	8.	10.	10.	11.
Omalooming	14.	15.	12.	13.	13.	13.	12.	8.	12.

Postmodernistlik nihe toimub just noorema põlvkonna esindajate seas. Lapsi ja perekonda väärtustavad teistest madalamalt ajateenijad ja eliitkooli õpilased. Võiks ju arvata, et nad on veel noored ega mõtle pereelu peale. Samas kutsekooli õpilased niisamuti nagu kadetid ja kutselised sõduridki hindavad lapsi ja perekonda kõrgelt.

Vaheldusrikast elu peavad teistest olulisemaks kadetid ja kutselised sõdurid. See annab taas kinnitust, et on toimunud postmodernistlik nihe.

Eraldi tuleks tähelepanu juhtida eliitkooli õpilastele, kes paistavad oma eakaaslaste hulgast silma vaimse enesetäiendamise eelistamise poolest. Selles suhtes sarnanevad nad kaitsepoliitikute, juhtivohvitseri ja ametnikega, kes hindavad vaimset enesetäiendamist samuti kõrgelt. Seega võib eliitkooli õpilasi pidada sobivaks järelkasvuks eliidile.

loodust hinnati kõrgemalt 1993. aastal (neljandal kohal) ja kutsetööd tähtsustati 1998. aastal, mil 38% vastanutest pidas seda oluliseks (2003. aastal oli vastav protsent 29). **Heinla** 2004, lk 12.

Militaargruppide omavaheline võrdlus

Tabelis 11 on järjestatud militaargruppide väärtused alates juhtivohvitseridest ja jälgitakse, milline sihtrühm nendega kõige enam sarnaneb.

Teistest eristuvad juhtivohvitserid ja Kaitseliidu ohvitserid, kes hindavad kõrgemalt *vaimset enesetäiendamist*. Võiks eeldada, et ka kadetid tulevaste ohvitseridena hindavad sama väärtust, kuid võrreldes Kaitseliidu ohvitseridega pole nad veel mõistnud enesetäiendamise tähtsust. Torkab silma, et kadetid eristuvad teistest *majandusliku heaolu* kõrgema väärtustamise poolest.

Kaitseliidu nooremohvitseride *kutsetöö* teistest madalam hindamine võib olla tingitud sellest, et isiklikus elus seavad nad esikohale tegevuse Kaitseliidus. Ka varasemate väärtuste võrdlemisel selgus, et Kaitseliidu nooremohvitserid väärtustasid teistest kõrgemalt *patriootlikkust*.

Tabel 11. Militaargruppide väärtuste võrdlus

Väärtus	Juhtiv-ohvitserid	KLi noorem-ohvitserid	Kadetid	Kutselised sõdurid
Lapsed	1.	3.	2.	3.
Perekond	2.	1.	1.	1.
Tervis	3.	2.	3.	2.
Vaimne enesetäiendamine	4.	6.	10.	10.
Armastus	5.	4.	9.	11.
Lähedased sõbrad	6.	5.	6.	5.
Puhas loodus	7.	7.	8.	6.
Kutsetöö	8.	15.	11.	9.
Majanduslik heaolu	9.	9.	4.	7.
Füüsiline vormisolek	10.	8.	5.	4.
Omalooming	11.	13.	13.	13.
Maailmaga kursisolek	12.	10.	12.	14.
Kultuurihuvid	13.	14.	15.	15.
Vaheldusrikas elu	14.	12.	7.	8.
Ühiskondlik tegevus	15.	11.	14.	12.

Kokkuvõte

Enamik militaargruppe tähtsustab *perekonda, lapsi ja tervist*. Seega saab teha sama järelduse nagu üldväärtuste analüüsi puhul: sõltumata vanusest, ollakse põhiväärtuste hindamisel sarnased. Kui nooremast sõjaväelaste põlvkonda võrrelda tsiviilgruppide noorema põlvkonnaga, torkab silma, et teistest enam on *perekonnale* ja *lastele* orienteeritud kutsekooli õpilased, seevastu eliitkooli õpilased väärtustavad *vaimset enesetäiendamist*.

Postmodernsete väärtuste nihkele viitab see, et *puhast loodust* peetakse olulisemaks kui *majanduslikku heaolu*. Kõige enam hindavad postmodernseid väärtusi eliitkooli õpilased, kes väärtustavad *armastust, vaimset enesetäiendamist* ja *omaloomingut*.

Väärtushinnangute vastavus institutsiooni väärtussüsteemile

Vastajatele olid ette antud järgmised omadussõnalised vasted: *ustav, patriootlik, haritud, julge, loominguiline, kaalutlev, füüsiliselt tugev, väärikas, distsiplineeritud, abivalmis, aus, lojaalne, õiglane, viisakas, õpihimuline, kuulekas, sotsiaalne, heatahtlik, vastutusvõimeline, koostöövõimeline, avalikku huvi järgiv, traditsioone austav, sõltumatu, (poliitiliselt) erapooletu*. Vastajad valisid nende seast välja omadused, mida nad pidasid ohvitserikutse puhul kõige olulisemaks. Valiku tegemisel ei nõutud sõnade järjestamist. Et oleks olemas võrdlusmoment, valis autor erineva positsiooni ja staatusesega isikute seast fookusgrupid: Kaitsejõudude Peastaabi ohvitserid, vabatahtlikud reservis olevad Kaitseliidu nooremohvitserid, Kaitseväe Ühendatud Õppeasutuste kadetid, Kosovo missiooniüksus ja üksik-sidepataljoni õppursõdurid (ajateenijad). Kokku oli 72 arvamusalaldajat.

Tabelis 12 on esitatud ohvitseri jaoks olulised omadused tähtsuse järjekorras. Siin on järjestatud vaid kaheksa olulisemat väärtust, et neid oleks hea võrrelda eetikakoodeksi kaheksa põhiväärtusega.

Tabelist 13 on näha, et nii juhtivohvitseridel kui ka Kaitseliidu nooremohvitseridel kattub eetikakoodeksiga neli omadust. Selleks, et tuvastada väärtuste nihet, oli lisatud loetelusse sõjaeelse armee väärtusi. Nende omaduste kaudu oli soov hinnata väärtuste seost modernse või postmodernse armeetüübiga. Modernse ajastu ohvitseri iseloomustasid järgmised omadused: patriootlik, tugev ja julge.

Tabelis 13 on märgitud plussmärk nende omaduste juurde, mis kattuvad eetikakoodeksiga. Vaatluse alla on võetud üksnes ohvitserkonna esindajad (juhtivohvitserid, Kaitseliidu reservohvitserid ja kadetid).

Tabel 12. Ohvitseri jaoks olulised omadused

	Juhtiv-ohvitserid	KLi ohvitserid	Kadetid	Kutselised sõdurid	Ajateenijad
1	Haritud	Tugev	Patriootlik	Distipli- neeritud	Distipli- neeritud
2	Vastutus- võimeline	Patriootlik	Distipli- neeritud	Tugev	Julge
3	Distisi- plineeritud	Julge	Julge	Haritud	Tugev
4	Patriootlik	Distiplinee- ritud	Ustav	Patriootlik	Abivalmis
5	Lojaalne	Ustav	Tugev	Julge	Patriootlik
6	Väärikas	Haritud	Haritud	Ustav	Ustav
7	Koostöö- võimeline	Aus	Vastutus- võimeline	Vastutus- võimeline	Väärikas
8	Ustav	Õiglane	Väärikas	Koostöö- võimeline	Traditsioone austav

Tabel 13. Ohvitseri jaoks oluliste omaduste võrdlus eetikakoodeksi põhiväärtustega

	Eetikakoodeksi väärtuste omadussõnalised vasted	Enim hinnatud juhtivohvitseride omadused	Enim hinnatud Kaitseliidu nooremohvitseride omadused	Enim hinnatud kadettide omadused
1	Ustav	Haritud	Tugev	Patriootlik
2	Distipliineeritud	+ Vastutusvõimeline	Patriootlik	+ Distipliineeritud
3	Vastutus- võimeline	+ Distipliineeritud	Julge	Julge
4	Aus	Patriootlik	+ Distisi- plineeritud	Ustav
5	Õiglane	Lojaalne	+ Ustav	Tugev
6	Väärikas	+ Väärikas	Haritud	Haritud
7	Õpihimuline	Koostöövõimeline	+ Aus	+ Vastutus- võimeline
8	Kaalutlev	+ Ustav	+ Õiglane	+ Väärikas
		Kokkulangevusi: 4	Kokkulangevusi: 4	Kokkulangevusi: 3

Tabelis 14 on märgitud *m*-tähega need omadused, mis kattuvad modernse ajastu ohvitseritüübiga.

Tabel 14. Võrdlus modernse ajastu ohvitserile esitatavate omadustega

	Enim hinnatud juhtivohvitseride omadused	Enim hinnatud Kaitseliidu nooremohvitseride omadused	Enim hinnatud kadettide omadused
1	Haritud	m Tugev	m Patriootlik
2	Vastutusvõimeline	m Patriootlik	Distsiplineeritud
3	Distsiplineeritud	m Julge	m Julge
4	m Patriootlik	Distsiplineeritud	Ustav
5	Lojaalne	Ustav	m Tugev
6	Väärikas	Haritud	Haritud
7	Koostöövõimeline	Aus	Vastutusvõimeline
8	Ustav	Õiglane	Väärikas
	Kokkulangevusi: 1	Kokkulangevusi: 3	Kokkulangevusi: 3

Tabelist 14 on näha, et kõige vähem modernse ajastu ohvitserile iseloomulikke omadusi on nimetanud juhtivohvitserid. Enim hindavad modernse ajastu omadusi (tugev, patriootlik, julge) Kaitseliidu ohvitserid ja kadetid.

Samasugune võrdlus on tehtud ka reakoosseisu kohta. Tabelis 15 on tähistatud plussmärgiga kokkulangevus eetikakoodeksiga, *m*-täht märgib kattuvust modernse ajastu ohvitserile iseloomulike omadustega.

Tabel 15. Kutseliste sõdurite ja ajateenijate hinnangud ohvitseri staatusele

	Eetikakoodeks		Kutselised sõdurid		Ajateenijad
1	Ustav	+	Distsiplineeritud	+	Distsiplineeritud
2	Distsiplineeritud	m	Tugev	m	Julge
3	Vastutusvõimeline		Haritud	m	Tugev
4	Aus	m	Patriootlik		Abivalmis
5	Õiglane	m	Julge	m	Patriootlik
6	Väärikas	+	Ustav	+	Ustav
7	Õpihimuline	+	Vastutusvõimeline	+	Väärikas
8	Kaalutlev		Koostöövõimeline		Traditsioone austav
	Kokkulangevusi:	3 +	Kokkulangevusi:	3 +	
		3 m		3 m	

Kui vaadata kutseliste sõdurite väärtushinnanguid nende omaduste kaudu, millega nad iseloomustasid ohvitseristaatusega kaitseväelast, võib järeldada, et nende väärtusteadvusel on piisav seos eetikakoodeksiga (kaheksast omadusest kolm kattuvad, kusjuures esindatud on olulisemad – distsiplineeritus, ustavus ja vastutusvõimelisus). Sama võib väita ka ajateenijate kohta: eetikakoodeksist oli esindatud kolm nimetust (distsiplineeritus, ustavus ja vääriskus).

Nii kutseliste sõdurite kui ka ajateenijate kujutus ohvitserist on seotud rohkem modernsel ajastul hinnatud omadustega – eeldatakse, et ohvitser peab olema julge, tugev ja patriootlik.

Kokkuvõte. Tabelis 16 on esitatud kokkuvõtte kõigi militaargruppide hinnangutest. Kõige enam hinnati ohvitseri juures distsipliini, patriotlikkust ja julgust.

Tabel 16. Hinnang ohvitseri omadustele

Militaargruppide hinnang ohvitseri omadustele		Eetikakoodeksis väljendatud omadused	
1	Distsiplineeritud	1	Ustav
2	Patriootlik	2	Distsiplineeritud
3	Julge	3	Vastutusvõimeline
4	Tugev	4	Aus
5	Haritud	5	Õiglane
6	Ustav	6	Väärikas
7	Vastutusvõimeline	7	Õpihimuline
8	Väärikas	8	Kaalutlev

Tulemuste põhjal võib väita, et nimetatud väärtushinnangutel on eetikakoodeksiga tugev seos. Kattuvad sellised väärtused nagu *ustavus*, *distsiplineeritus*, *vastutusvõime*, *vääriskus* ning teatud mõttes ka *õpihimu*, mis seostub *haritusega*. Samas on näha, et rohkem peetakse ohvitseri modernsel ajastul hinnatud omaduste kandjaks: arvatakse, et ohvitser peaks olema patriootlik, julge ja tugev.

Väärtushinnangute mõjutaja

Uurimuse autor vaatles ka seda, mis on vastaja väärtushinnanguid kõige enam mõjutanud: kas *NATOga liitumine*, *riigikaitstes valitsevad väärtused*, *eetikakoodeks* või *teiste isikute eeskuju*. Vastaja sai seda hinnata kolmepallisel skaalal: palju, mõnevõrra või üldse mitte. Tabelist 17 on näha, et

kõige rohkem on mõjutanud vastaja väärtushinnanguid teiste isikute eeskju ja eetikakoodeks.

Tabel 17. Väärtushinnanguid mõjutavad tegurid

Mis või kes on mõjutanud?	Kui palju on mõjutanud?			Kokku
	Palju	Mõnevõrra	Üldse mitte	
NATOga liitumine	16,6%	47,6%	35,9%	100,0%
Riigikaitse väärtused	23,4%	53,8%	22,8%	100,0%
Eetikakoodeks	33,1%	49,7%	17,2%	100,0%
Teiste isikute eeskju	46,2%	42,8%	11,0%	100,0%

Selle tabeli järgi on isiku väärtushinnangutele kõige vähem mõju avaldanud NATOga liitumine: 36% arvates üldse mitte ja 48% arvates mõnevõrra.

5. Diskussioon

Uurimuse teoreetiline osa näitas, et Euroopa armeedes on täheldatud sotsiaalse lõhe suurenemist. Seetõttu oli uurimuse eesmärk välja selgitada riigikaitse osalejate väärtushinnangud ja võrrelda, kuivõrd militaargruppid erinevad tsiviilgruppidest.

Empiirilisest uuringust selgus, et Eesti ohvitseridele, kadetidele ja kutse-listele sõduritele on üldistest väärtustest tähtsaimad *au*, *õiglus*, *patriotism* ja *kodaniku kohustus riigi ees*. Kui võrrelda neid väärtusi teiste riikide uurimustega, siis näiteks Prantsusmaal väärtustatakse *patriotismi* ja *kodaniku kohustust riigi ees* vähem³. Arvestades ajaloolisi põhjusi – omariikluse puudumine lähiminevikus ja lühike taasiseseisvumisperiood – on mõistetav, et ka vahendväärtustest on samade sihtgruppide jaoks tähtsaimad *rahvuslik ja riiklik sõltumatus*, *hariduse ja kultuuri edendamine*, *sotsiaalne kindlustatus* ning *riigi huvide diplomaatiline ja sõjaline kaitse*. Kui neid väärtusi võrrelda taas Prantsusmaaga⁴, on näha, et eestlastele on olulised riigiga seo-

³ Prantsuse ühiskonnas olid kümneaastase perioodi jooksul (1990–2000) tähtsaimad väärtused inimõigused ja õiglus. Vähem tähtsaks peeti korda ja distsipliini (18%), patriotismi (12%), kodaniku kohust riigi ees (9%). **Vennesson** 2003, pp. 235–236.

⁴ Prantsusmaal on enim eelistatud sotsiaalne kaitse ja töökohad. Natuke vähem oluline on rahu kaitsmine (neid väärtusi eelistab 40–50% vastajatest). Järgmise prioriteetide gruppi (20–30%) kuulub rahvusvaheline kord ja õigus, keskkonnakaitse, hariduse ja kultuuri edendamine ning demokraatlike institutsioonide toime.

tud väärtused (*rahvuslik sõltumatus, riigi huvide kaitse*) ja prantslased hindavad kõrgemalt globaalseid väärtusi (*rahu kaitsmine, keskkonnakaitse*).

Teine eesmärk oli hinnata tsiviil- ja militaargruppide väärtuste sarnasust ja erinevust. Väärtusi hinnati 12pallisel skaalal (kõige tähtsam väärtus asetati esimesele kohale jne). Sarnaseks loeti väärtused, mis hinnati võrdväärseks või mis erinesid ühe-kahe koha võrra. Sarnaselt hindasid tsiviil- ja militaargruppid näiteks *rahvusvahelist õigust*: tsiviilgruppid asetasiid *rahvusvahelise õiguse* neljandale ja militaargruppid viiendale kohale. Erinevuseks loeti seda, kui väärtus erines kolme või enama koha võrra. Tabelis 18 on esitatud kõige suuremad hinnangute erinevused. *Kodaniku kohustuse riigi ees* on militaargruppid asetatud näiteks neljandale kohale, samal ajal tsiviilgruppidel paikneb see kaheksandal kohal. Parempoolses tulbas on esitatud erinevuse määr, mis näitab, et tsiviilgruppid hindavad *kodaniku kohustust riigi ees* nelja koha võrra madalamalt (−4) või *demokraatiat* nelja koha võrra kõrgemalt (+4) kui militaargruppid.

Tabel 18. Erinevused üld- ja vahendväärtuste hindamisel

	Militaar- gruppid	Tsiviil- gruppid	Erinevuse määr
Üldväärtuste suurimad erinevused			
Patriotism	3	6	−3
Kodaniku kohustus riigi ees	4	8	−4
Inimõigused	7	3	+4
Demokraatia	9	5	+4
Vahendväärtuste suurimad erinevused			
Sotsiaalne kindlustatus	3	7	−4
Demokraatlike institutsioonide toime	6	3	+3

Tabeli 18 põhjal võib pidada näiteks suureks selliste väärtuste nagu *patriotism* või *kodaniku kohustus riigi ees* erinemist kolme või nelja koha võrra, sest need väärtused asuvad militaargruppi väärtussüsteemis kõrgel kohal (vastavalt kolmandal ja neljandal kohal). See viitab kahe erineva grupi väärtussüsteemi erinevusele.

Vahendväärtuste puhul on näha, et kaitsevaelased peavad *sotsiaalset kindlustatust* väga oluliseks (kolmandal kohal), samal ajal kui tsiviilgruppide jaoks on see vähem oluline (seitsmendal kohal). See tähendab, et tsiviilgruppid tunnevad end sotsiaalselt rohkem kindlustatuna. Kui vaadelda uurin-

Viimasesse gruppi (6–13%) kuulub humanitaarabi, rahvuslik sõltumatus, Euroopa ülesehitamine, riigi huvide diplomaatiline ja sõjaline kaitse ning kaitsekoostöö teiste Euroopa rahvastega. *Ibid.*

gus osalenud militaargruppide väärtusi tervikuna, on näha, et ühelt poolt on militaargruppid teistest enam patriootlikumad ja väärtustavad rohkem kodaniku kohust riigi ees. Erilist tähelepanu tuleb pöörata *sotsiaalsele kindlustatusele*, sest see on otseselt seotud riigi huvide kaitsmisega. Teisisõnu: militaargruppidel, kes peavad riigi huvide kaitsmist oluliseks, kuid kes pole piisavalt sotsiaalselt kindlustatud, väheneb ka motivatsioon riigi huve kaitsta. Seega asub *sotsiaalne kindlustatus* väärtushinnangute skaalal eespool *riigi huvide diplomaatilisest ja sõjalisest kaitsest*. Põhjus, miks *sotsiaalne kindlustatus* on militaargruppidel teistest rohkem esile tõstetud, võib olla tingitud sellest, et enamik militaargruppe (v.a KLi reservohvitserid) saavad riigilt palka. Seaduse kohaselt ei tohi kaitseväelased olla teenistuses mujal kui kaitseväes. Seetõttu on mõistetav, miks neile on tähtis *sotsiaalne kindlustatus*.

Siinne empiiriline uuring andis ka võimaliku vastuse küsimusele, miks ei leita piisavalt inimesi kutselise kaitseväelase ametisse. Probleemi üks põhjus võib olla see, et kaitseväelased ei ole sotsiaalselt piisavalt kindlustatud. Kaitseväelane, kes on patriootlik ja valmis teenima riigi huve, ei saa olla mujal teenistuses, et kindlustada enda ja oma perekonna tulevik. Kuna ta on riigi teenistuses, peab riik hoolitsema ka kaitseväelase kindlustatuse eest.

Kui vaadelda Eesti ühiskonnas domineerivaid väärtusi uuringus osalenud fookusgruppide kaupa, võib täheldada, et üldjuhul väärtused ei erinenud. Eestis on kõrgelt väärtustatud *pere*. Üksikute postmodernsete väärtuste võrdlemisel on näha, et noorema põlvkonna juures on märgata nende väärtuste esiletõusu.

Väärtushinnangute ja institutsiooni vaheliste seoste võrdlemisel on näha, et 2004. aastal kaitseväes kehtestatud eetikakoodeksil on kaitseväelaste tegelike väärtushinnangutega suhteliselt tugev seos.

Kui võrrelda ohvitserilt oodatavaid omadusi, on tulemus hoopis teine. Noorem põlvkond näeks ohvitseri eranditult modernsele ajale iseloomulike omaduste kandjana: *tugeva, julge ja patriootlikuna*. Need väärtused ei kajastu aga eetikakoodeksis. Kõige enam ühtivad koodeksi nõuetega juhtivohvitseride antud hinnangud. Põhjuseks võib olla see, et juhtivohvitserid on pikkade aastate jooksul esindanud neid väärtusi, mida on kaitseväes enim hinnatud. Teisalt võib kadettide ja kutseliste sõdurite kohta väita, et nende kujutluses esindab ohvitser selliseid omadusi, mille on pärandanud sõjaeelne Eesti. Tulemust võib tõlgendada ka nii, et noored võtavad omaks riigikaitse esinevad eetilised tõekspidamised ja väärtused sotsialiseerumise käigus. Seda kinnitas ka viimane küsitluse osa, kus uuriti, mis on vastaja väärtushinnanguid kõige rohkem mõjutanud. Selgus, et enamikku vastajaid mõjutab teiste isikute eeskuj.

Arvestades viimasel ajal riigikaitse (eriti riigikaitse kontseptsioonides) toimunud muutusi, püstitas autor oletuse, et NATOga liitumine võis avalda-

da mõju väärtushinnangutele, sest ühist kaitsepoliitilise koostöö vajadust on deklareeritud alates 1996. aastast. Uuringust selgus, et NATOga liitumine on mõjutanud väärtushinnanguid vähem kui teiste isikute eeskuju, eetika-koodeks või riigikaitstes kehtivad väärtused. Seostades seda tulemust vahendväärtustega, võib nentida, et kaitsepoliitilise koostöö tähtsustamine on jäänud rahvusriigiga seotud väärtuste varju ja paigutub mitte nii tähtsate väärtuste hulka. Põhjus võib olla ka selles, et *kaitsepoliitiline* koostöö teiste Euroopa rahvastega ei pruukinud vastajatele seostuda NATOga. Sõjaväelisi väärtusi uurinud Rootsi teadlase Bengt Abrahamssoni väitel on kutseliste sõjaväelaste põhiline väärtushoiak rahvuslus niikaua, kui see tähendab julgeolekupoliitikas territooriumi kaitset⁵. Ehk tänapäeva Eesti kaitsevälased veel ei adu, et NATO laienemisega on suurenenud ka territoorium, mida tuleb kaitsta ja mida on võimalik kaitsta, kui on ühised väärtused.

Kokkuvõte

Siinses artiklis keskenduti Eesti riigikaitse väärtustele. Riigikaitstes esinevate põhiväärtuste leidmiseks analüüsiti esmalt põhiseaduses ja riigikaitse kontseptsioonides välja toodud väärtusi, riigikaitstes töötavate ametnike ja ohvitseride ustavusvannet ning institutsioonides kehtestatud eetikakoodekseid.

Uuringuga tehti kindlaks Eesti riigikaitstes osalevate ohvitseride, kadetide ja kutseliste sõdurite väärtuste eelisjärjestus. Kõige tähtsamaks osutusid *au, õiglus ja patriotism*; tähtsaks peeti ka selliseid väärtusi nagu *kodaniku kohustus riigi ees, kord ja distsipliin*. Vahendväärtustest mainiti kõige enam järgmisi: *rahvuslik ja riiklik sõltumatus, hariduse ja kultuuri edendamise, sotsiaalne kindlustatus (tervishoid, vanaduspension)* ning *riigi huvide diplomaatiline ja sõjaline kaitse*.

Võrreldi ka militaargruppide ja mõningate tsiviilgruppide (poliitikud, ametnikud) väärtushinnanguid. Üld- ja vahendväärtusi kõrvutades torkas silma, et militaargruppidele, kes on teistest enam valmis täitma *kodaniku kohustust riigi ees*, on väga tähtis *sotsiaalne kindlustatus*. Nimetatud väärtus asub kõrgemal kohal kui riigi kaitsmiseks olulised väärtused (*riigi huvide diplomaatiline ja sõjaline kaitse*). Autor näeb selles ohumärki, sest kui riik ei paku kaitsevälastele piisavaid sotsiaalseid tagatise, väheneb pidevalt praegune ohvitserkond ega jätku noori mehi kutselisteks sõduriteks.

Eesti ühiskonnas domineerivate väärtuste suhtes fookusgruppid üksteisest oluliselt ei erinenud: nii nagu ühiskonnas, on ka kaitsevälaste noorema

⁵ Abrahamsson 1972, p. 82.

põlvkonna puhul märgata teatud postmodernsete väärtuste kõrgemalt hindamist.

Uurimuses oli vaatluse all kaks eetikakoodeksit: 1999. aastal avalikus teenistuses olevate ametnike jaoks seaduse lisana kehtestatud avaliku teenistuse eetikakoodeks ning kaitseväelastele ja kaitseväelastele 2004. aastal kaitseväge juhataja korraldusega kehtestatud kaitseväge eetikakoodeks.

Ohvitseri väärtussüsteem on kujunenud pikema aja jooksul. Erinevatel ajastutel on hinnatud järgmisi ohvitseri jaoks olulisi omadusi: *autunne, distsiplineeritus, haritus, julgus, füüsilise tugevus, lojaalsus, patriotism, solidaarsus, vaprus, vastutusvõime ja viisakus*. Nende ja kaitseväge eetikakoodeksis nimetatud väärtuste põhjal koostatud loetelust paluti uuringus osalejatel nimetada olulisemad. Vastajad leidsid, et ohvitser peaks olema *distsiplineeritud, patriootlik, julge, tugev, haritud, ustav, vastutusvõimeline ja väärikas*.

Kui võrrelda 2004. aastal kaitseväes kehtestatud eetikakoodeksit uuritud väärtushinnangutega, ühtivad eetikakoodeksi põhiväärtustega kõige enam juhtivohvitseride hinnangud. Kaitseväe reservohvitseride ja kadettide väärtushinnangutes on esikohal need omadused, mis vastavad moderne ajastu ideaalohvitserile. See tähendab, et ohvitser peaks olema *patriootlik, julge ja tugev*.

Suurimaks väärtushinnangute mõjutajaks peeti teiste isikute eeskujut. Seetõttu võib ennustada, et noorem sõjaväelaste põlvkond võtab eeskujuks juhtivohvitserid, kes tähtsustavad neid väärtusi, mida väljendab kaitseväge eetikakoodeks.

Riigikaitstes toimunud muutusi arvestades oli eesmärk uurida, kui palju on NATOga liitumine avaldanud mõju väärtushinnangutele. Uuringu põhjal selgus, et NATOga liitumine mõjutab väärtushinnanguid oluliselt vähem kui teiste isikute eeskujut, eetikakoodeks või riigikaitstes kehtivad väärtused. Jälgides üldist väljakujunenud väärtussüsteemi, võib järeldada, et riigikaitstes osalejatel on enamik üld- ja vahendväärtusi seotud rahvusriiklike väärtustega (*rahvuslik sõltumatus, haridus ja kultuur*).

Kirjandus

- Abrahamsson, B.** 1972. Military Professionalization and Political Power. London: Beverly Hills Sage Publications.
- Aimre, I.** 2001. Avaliku halduse alused. Tallinn: Sisekaitseakadeemia Kirjastus.
- Almann, L.** 2003. Eesti riigikaitse juhtimine. Tallinn: Eesti Vabariigi Kaitseministeerium.
- Arvist, M.; Heinla, E.** 2001. Eesti elanikkonna väärtushinnangud 1993. ja 1998. aastal. Kultuur, elukvaliteet ja väärtushinnangud. Toim. Heinla, E. Tallinn: TPÜ Kirjastus, lk 90–109.

- Avalik arvamus ja riigikaitse.** Kaitseministeerium.
<http://www.mod.gov.ee/static/sisu/files/NATO_aruanne_2007_06.pdf>, (04.04.2008).
- Avaliku teenistuse seadus.**
<<http://estlex.ee/estlex/kehtivad/AktTekst.jsp?id=13738>>, (04.04.2008).
- Betlem, J.** 1997. Kaitseministeerium või uppuv laev? – Postimees, 3. oktoober.
- Dandeker, C.** 2000. Military in Democratic Societies: New Times and New Patterns of Civil-Military Relation. – Military and Society in 21st Century Europe. Eds. Kuhlmann, J.; Callaghan, J. Münster-Hamburg-London: Transaction Publishers, pp. 27–43.
- Dandeker, C.** 2000. The United Kingdom: The Overstretched Military. – The Postmodern Military. Eds. Moskos, C. C.; Williams, J. A.; Segal, D. R. New York – Oxford: Oxford University Press, pp. 32–50.
- Eesti noored teel Euroopa Liitu.** 2004. Uurimistöõ. Eesti Noorsoo Instituut, Tallinna Pedagoogikaülikooli sotsioloogia osakond.
<http://www.eni.ee/uploads/files/2004_teel_euroopa_liitu.doc>, (03.06.2007).
- Eesti Vabariigi põhiseaduse ekspertiisikomisjoni lõpparuanne.** 2005.
<<http://www.just.ee/10738>>, (06.04.2005).
- Eesti Vabariigi põhiseadus.** <<http://www.president.ee/et/vabariik/p6hiseadus.php>>, (30.05.2007).
- Eesti Vabariigi põhiseadus.** Riigikaitse.
<<http://www.president.ee/et/vabariik/p6hiseadus.php?gid=81896>>, (01.06.2007).
- Eesti Välisministeerium,** Eesti NATOs, kodulehekülj.
<http://www.vm.ee/est/nato/kat_345/2978.html#leping>, (18.03.2008).
- Eetikakoodeksite käsiraamat.** 2007. Koost. Aavik, T. jt. Tartu: Eesti Keele Sihtasutus
- Eriksson, L.** 1993. Ohvitseri eetika. Rootsi: Arméns Centrum för Ledarskap.
- Feaver, P. D.** 1996. The Civil-Military Problematique: Huntington, Janowitz and the Questions of Civil Control. – Armed Forces & Society 23, pp. 149–178.
- Gibson, C. P.; Snider, D. M.** 1999. Civil-Military Relations and the Potential to Influence: A Look at the Natinal Security Decision-Making Process. Armed Forces & Society 25 (2), pp. 193–218.
- Grant, G.** 2005. Eesti valikud. – Eesti Päevaleht, 22. veebruar.
- Haltiner, K. W.; Klein, P.** 2005. The European Post-Cold War Military Reforms and Their Impact on Civil-Military Realations. – The European Armed Forces in Transition. Eds. Kernic, F.; Klein, P.; Haltiner, K. Frankfurt am Main etc: Peter Lang Publications, pp. 9–30.
- Hanson, M.** 2004. Eesti riigikaitse lähemad ja kaugemad perspektiivid. – XI kõrge-matel riigikaitsekursustel peetud kõne, 27. september.
<<http://www.mod.gov.ee/?op=body&id=309>>, (02.07.2007).
- Heinla, E.** 2004. Eluväärtused. – Valikud ja võimalused. Argielu Eestis 1993–2003. Tallinn: TPÜ Kirjastus.
- Helme, R.** 2000. Väheseadustatud riigikaitse. – Eesti Päevaleht, 15. jaanuar.
- Huntington, S. P.; Harrison, L. E.** 2002. Kultuur on tähtis. Kuidas väärtushinnangud kujundavad inimarengut? Tallinn: Pegasus.
- Huntington, S. P.** 1957. The Soldier and The State. Cambridge Mass: The Pelnap Harvard University Press.

- Hvostov, A.** 2003. Riigikaitsealine püsle, hetkeseis. – Eesti Ekspress, 26. oktoober.
- Iives, T. H.** 1998. Riigi välispoliitika põhisuunad.
<http://www.vm.ee/est/nato/kat_46/1614.html>, (30.05.2007).
- Iives, T. H.** 2002. Ajaloo kadu: julgeolekuruum 21. sajandil. – Postimees, 19. november.
- Iives, T. H.** 2007. President Toomas Hendrik Ilvese avaldus põhiseaduse muutmise seaduse eelnõu esitamisel.
<<http://www.president.ee/et/ametitegevus/avaldused.php>>, (30.05.2007).
- Iives, T. H.** 2007. Rohkem võimu riigikogule.
<http://www.postimees.ee/020407/esileht/olulised_teemad/riigikogu_2007/253215.php>, (21.08.2008).
- Inglehart, R.; Baker, W. E.** 2000. Modernization, Cultural Change And The Persistence Of Traditional Values. – American Sociological Review 65, pp. 19–51.
- Inglehart, R.** 1990. Culture Shift in Advanced Industrial Society. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Kaitseväe eetikakoodeks.** 2004. Toim. Kurvits, M. Tallinn: Kaitsejõudude Peastaap.
- Kaitseväe sisemäärustik.**
<http://lex.andmevara.ee/estlex/kehtivad/AktDisplay.jsp?id=28380&akt_id=28380>, (04.04.2008).
- Kalmus, V.; Vihalemm, T.** 2004. Eesti siirdekultuuri väärtused. – Eesti elavik 21. sajandi algul: ülevaade uurimuse “Mina. Maailm. Meedia” tulemustest. Toim. Kalmus, V.; Lauristin, M.; Pruulmann-Vengerfeldt, P. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus.
- Kera, S.** 2001. Sotsiaalsed oskused inimkäitumise eetiliste väärtuste kujunemisel. – Kultuur, elukvaliteet ja väärtushinnangud. Toim. Heinla, E. Tallinn: TPÜ Kirjastus, lk 59–67
- Kitvel, T.** 2001. Kasvatuseväärtustest Eestis 20. sajandil. – Kultuur, elukvaliteet ja väärtushinnangud. Toim. Heinla, E. Tallinn: TPÜ Kirjastus, lk 16–49.
- Kõuts, T.** 2005. Kaitsevägi seob sotsiaalse mõrdina ühiskonda. – Eesti Päevaleht, 22. veebruar.
- Laneman, A.** 2005. Sõjavägi on väga turvaline koht. – Eesti Päevaleht, 22. veebruar.
- Lill, H.** 2004. Elu võimalikkuse loomine kaitseväes. – Eesti Päevaleht, 12. mai.
- Moskos, C. C.** 2000. Toward a Postmodern Military: The United States As a Paradigm. – The Postmodern Military. Eds. Moskos, C. C.; Williams, J. A.; Segal, D. R. New York – Oxford: Oxford University Press, pp. 14–31.
- Noored kogunevad Toompeale kaitseväge vastu meelt avaldama.** 2000. Eesti Päevaleht, 22. veebruar. <<http://www.epl.ee/artikkel/101403>>, (21.08.2008).
- NATO.** Eesti Välisministeerium, kodulehekül,
<http://www.vm.ee/est/nato/kat_345/2978.html#leping>, (18.03.2008).
- Perlmutter, A.** 1977. The Military and Politics in Modern Time. New Haven – London: Yale University Press.
- Riigikaitse põhialused.** Riigikogu arhiiv, nimistu 2, säilik 27, dok nr 72.
- Rokeach, M.** 1973. The Nature of Human Values. New York: Free Press.
- Rull, E.** 1996. Kaitsevägi ja tsiviilkontroll. – Eesti Päevaleht, 5. august.

- Saar Poll** 2001. Muutused väärtushinnangutes aastail 1990–1999, <www.riik.ee/rahvastik/>, (30.05.2007).
- Sepp, J.** 1933. Ohvitser. Tallinn: Joh. Pals'i Kirjastus.
- Sildam, T.** 2005. Peaminister Andrus Ansip sõitis Iraaki Eesti sõdureid tänama. – Postimees, 19. september.
- Sildam, T.; Kuimet, P.** 2006. Riik hakkab armeepõlgureid pitsitama. – Postimees, 5. juuli, <<http://uudisvoog.postimees.ee/050706/esileht/siseuudised/208190.php>>, (21.08.2008).
- Tali, P.** 2000. Me ehitame iseseisvat Eesti kaitseväge, mitte aga veneaegset tankikolonni. – Eesti Päevaleht, 7. juuli.
- Tarkmeel, A.** 1998. Kohalik poliitiline eliit. Bakalaurusetöö. Tartu Ülikooli sotsiaalteaduskonna politoloogia osakond. <http://www.ut.ee/ABVKeskus/publ/1998/ekpe/eesti_kohalik_poliitiline_eliit.html>, (31.03.2008).
- Toiskallio, J.** 2004. Identity, Ethics, and Soldiership 1. Helsinki: ACIE Publications.
- Values and Standards of the British Army.** Commanders' Edition. 2000. AC No 63813.
- Vennesson, P.** 2003. Civil-Military Relations in France: The Impact of Professionalism. – Militär und Sozialwissenschaften 35. Hrsg. Collmer, S.; Kümmel, G. Soldat-Militär-Politik – Gesellschaft, Baden-Baden, pp. 229–240.
- Väli, M.** 2007. Tegevteenistusest tingitud sotsiaalsed probleemid kaitseväes. Bakalaurusetöö. Tartu Ülikooli sotsiaaltöö korralduse osakond, Pärnu Kolledž.
- Õiguskantsleri kantslei pressiteade.** 23. jaanuar 2007. <<http://www.oiguskantsler.ee/index.php?newsID=178>>, (01.06.2007).
- Õiguskantsleri kantslei pressiteade.** 28. mai 2005. <<http://www.oiguskantsler.ee/index.php?newsID=26>>, (01.06.2007).

Kapten **Gustav Kutsar**, M.A., Kaitsejõudude Peastaabi vanemkaplan